

*Ἁγία Γραφή
καὶ
σύγχρονος ἄνθρωπος*

*Τιμητικὸς Τόμος
στὸν Καθηγητὴ
Ἰωάννη Δ. Καραβιδόπουλο*

*Ἁγία Γραφή
καὶ
σύγχρονος ἄνθρωπος*

*Τιμητικὸς Τόμος
στὸν Καθηγητὴ
Ἰωάννη Δ. Καραβιδόπουλο*

ΕΚΔΟΣΕΙΣ Π. ΠΟΥΡΝΑΡΑ
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ 2006

ΕΚΔΟΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΤΟΥ ΤΟΜΟΥ

Καθηγητής Χρήστος Οικονόμου,
Κοσμήτορας τής Θεολογικής Σχολής
Καθηγητής Πέτρος Βασιλειάδης
Καθηγητής Ιωάννης Γαλάνης
Καθηγητής Βασίλειος Γιούλτσης
Καθηγητής Δημήτριος Καϊμάκης
Καθηγητής Μιλτιάδης Κωνσταντίνου

Copyright: ΕΚΔΟΣΕΙΣ Π. ΠΟΥΡΝΑΡΑ

Καστριτσίου 12 - Θεσσαλονίκη
Τ.Θ. 112-20, 546 26 Θεσσαλονίκη
Τηλ. 2310.270.941-FAX 2310.228.922
E-mail:pournarasbooks@the.forthnet.gr

Στοιχειοθεσία - Έπιμέλεια έκδοσης: Σοφία Σπυρίδου

Τηλ.-Fax. 2310.608.757

Σταυρούπολη - Θεσσαλονίκης

Σελιδοποίηση Νίκος Σπυρίδης

Έπιμέλεια εξώφυλλου Βασίλειος Τ. Γιούλτσης

Έκτύπωση: Αθανάσιος Α. Άλτιντζής,

Τυπογραφείο-Λιθογραφείο, Καμβουνίων 2,

Τηλ. 2310 221 529, fax 2310 242 440,

546 21 Θεσσαλονίκη

Βιβλιοδεσία: Γεώργιος Α. Δεληδημητρίου,

Αγ. Δημητρίου 190,

Τηλ. 2310 216 888,

546 38 Θεσσαλονίκη

ISBN: 960-242-346-3

Άννα Κόλτσιου-Νικήτα
Έπ. Καθηγήτρια τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς
τοῦ Α.Π.Θ.

ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΑ ΤΗΣ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗΣ ΜΕΤΑΣΤΡΟΦΗΣ

Ἀπὸ τὸν Ἀπόστολο Παῦλο στὸν ἱερό Αὐγουστίνου

Ἡ περιγραφή τῆς θρησκευτικῆς ἢ φιλοσοφικῆς μεταστροφῆς¹ ἀποτελεῖ ἕναν ἰδιόμορφο τύπο κειμένου² καὶ συνιστᾷ ἕναν γραμματειακὸ κλάδο ποὺ περιλαμβάνει ἄφθονα κείμενα τόσο τῶν προχριστιανικῶν ὅσο καὶ τῶν μεταχριστιανικῶν χρόνων³. Πρόκειται γιὰ ἕνα θεματολογικὸ μοτίβο («ἐπιστροφή» - «conversion») ποὺ διαδραματίζει σημαντικὸ ρόλο σὲ ἔργα τόσο τῆς εἰδωλολατρικῆς «ἐποικοδομητικῆς» φιλοσοφίας τῆς διατριβῆς ὅσο καὶ τῆς πρώιμης χριστιανικῆς γραμματείας καὶ ἰδιαίτερα τῆς αὐτοβιογραφικῆς⁴. Μὲ αὐτὰ τὰ δεδομένα κρίναμε ὅτι ἡ γραμματολογικὴ προσέγγιση τῆς μεταστροφῆς τοῦ Ἀποστόλου Παύλου θὰ εἶχε ἀναμφίβολα φιλολογικὸ ἐνδιαφέρον. Ἐξάλλου, ἡ διερεύνηση τῆς μορφολογικῆς ταυτότητάς -καὶ συχνὰ ἰδιομορφί-

¹ Γιὰ τὴν ἔννοια τῆς μεταστροφῆς στὸν ἑλληνορωμαϊκὸ κόσμον βλ. A. D. Nock, *Conversion. The Old and the New in Religion, from Alexander the Great to Augustin of Hippo*, Ὁξφόρδη 1933 (γενικὰ σὲ θρησκευτικὰ πλαίσια) καὶ G. Bardy, *La conversion au christianisme durant les premiers siècles*, *Theologie* 15, Παρίσι 1959 (στὰ χριστιανικὰ πλαίσια).

² Βλ. M. von Albrecht, *Ἱστορία τῆς ρωμαϊκῆς λογοτεχνίας* (μετάφρ.-ἐπιμ. Δ.Ζ. Νικήτας), Ἡράκλειο 2002, τ. 1, σ. 533.

³ Παρουσίαση τῆς γραμματειακῆς αὐτῆς παραγωγῆς βλ. στὸν A.D. Nock, “Bekehrung”, *RLAC* 2 (1954) 105-108· καὶ Sizoo, ὁ.π., σσ. 1052 ἔξ. καὶ 1054 ἔξ. (“Bekehrungsgeschichten”, στὰ πλαίσια ὁμῶς μόνο τοῦ εἶδους τῆς αὐτοβιογραφίας). Πρὸβλ. ἐπίσης G. Misch, *A History of Autobiography in Antiquity*, τ. 2, Λονδίνο 1973 (=1950), σσ. 487 ἔξ.

⁴ Ἀντιπροσωπευτικοὶ ἐθνικοὶ συγγραφεῖς στοὺς ὁποίους ἀπαντᾷ τὸ μοτίβο αὐτὸ -καὶ οἱ ὁποῖοι ἀποτελέσαν, ὡς ἕνα θαυμάσιον, ὑπόβαθρον τῆς ἀντίστοιχῆς χριστιανικῆς γραμματείας- εἶναι, ἐκτὸς ἀπὸ τὸν Ἐπίκτητον, ὁ Δίων ἀπὸ τὴν Προύσα (*Περὶ φυγῆς*), ὁ Μάρκος Αὐρήλιος (*Εἰς ἑαυτόν*), ὁ Αἴλιος Ἀριστείδης (*Ἱεροὶ λόγοι*) καὶ ὁ Λιβάνιος (*Περὶ τῆς ἑαυτοῦ τύχης*), βλ. P. Courcelle, “Antécédents autobiographiques des Confessions de Saint Augustin”, *RPh* 31 (1957) 23-51· H. Görgemanns, “Der Bekehrungsbrief Marc Aurels”, *RhM* 134 (1991) 96-109 καὶ Misch, ὁ.π., σσ. 257. 270. 302.

ας- των βιβλικών κειμένων προσκομίζει πάντοτε δαψιλῆ ὀφέλη στὴν ἐμβάδυνση τῶν κειμένων αὐτῶν καὶ τελικὰ ἐπιβεβαιώνει τὴ μοναδικότητά τους⁵.

Ἡ περιγραφή τῆς μεταστροφῆς τοῦ Ἀποστόλου Παύλου στὶς Πράξεις τῶν Ἀποστόλων θεωρεῖται ἡ πρώτη χριστιανικὴ ἐκπροσώπηση τοῦ εἶδους⁶, ἡ ὁποία ἐμελλε νὰ θέσει τὴ σφραγίδα τῆς σὲ ὅλα τὰ μετέπειτα χριστιανικὰ ἔργα αὐτοβιογραφίας μὲ στοιχεῖα μεταστροφῆς⁷. Ἡ συγκλονιστικὴ ριζικὴ μεταστροφή τοῦ διώκτη τῶν χριστιανῶν σὲ φλογερὸ πιστὸ –μια μεταβολὴ ποῦ δὲν εἶχε μόνο τὶς περιορισμένες διαστάσεις ἐνὸς προσωπικοῦ γεγονότος, ἀλλὰ καὶ κοσμοϊστορικῆς συνέπειες– περιγράφεται στὸ ἴδιο ἱστορικὸ βιβλίον τῶν Πράξεων ὄχι μίαν, ἀλλὰ τρεῖς φορές⁸, καὶ μάλιστα μὲ ἐξίσου ἐκτενῆ καὶ ἐντυπωσιακὸ τρόπο⁹: στὰ χωρία 9,1-22 21,40 - 22,20 26,1-29, ὥστόσο ὑπὸ δύο ἐντελῶς διαφορετικῆς προοπτικῆς στὸ πρῶτο χωρίο (9,1-22) τὰ γεγονότα ἐκτίθενται στὸ ἀποστασιοποιημένο

⁵ Πρβλ. λ.χ. D. W. Palmer, “The Literary Background of Acts 1.1-14”, *NTS* 33 (1987) σ. 435, ὅπου ὁ μελετητὴς αὐτὸς δείχνει πῶς οἱ προϋπάρχουσες λογοτεχνικῆς φόρμες «ὑπερηρετοῦν» τὸ σκοπὸ τοῦ συγγραφέα τῶν Πράξεων. Τέτοιου εἶδους μελέτες ἀποδεικνύουν ὅτι ἡ γραμματειακὴ προσέγγιση τῶν ἀγιογραφικῶν κειμένων μπορεῖ νὰ ἀποβῆ ιδιαίτερα ἐπωφελῆς.

⁶ Στὴν ἐρευνα τῶν Πράξεων ἡ περιγραφή τῆς παύλειας μεταστροφῆς ἀπὸ ἀποψη μορφολογικῆ ἐντάσσεται καὶ ἐρευνᾶται στὸ πλαίσιο γενικῶν τῶν «ὀμιλιῶν», βλ. λ.χ. Γ. Πατρώνος, *Προλεγόμενα στὴν ἐρευνα τῶν Πράξεων. Εἰσαγωγικὰ προβλήματα, ἱστορικὰ, φιλολογικὰ, θεολογικὰ* (Βιβλικὴ Βιβλιοθήκη 8), Θεσσαλονίκη 1990, σ. 154. Ἡ ἐννοιολογικὴ καὶ θεολογικὴ ἀνάλυση τῆς περιγραφῆς αὐτῆς ἐπικεντρώνεται, ὅπως εἶναι φυσικὸ, στὸ περιεχόμενο.

⁷ Sizoo, ὅ.π., 1054 ἐξ: “Besonders wichtig ist auf dem Gebiet der christlichen Autobiographie die Bekehrungsgeschichte, deren Ansatz schon die von ihm selbst erzählte Bekehrungsgeschichte des Apostels Paulus bildet”. Πρβλ. Bardy, ὅ.π., σ. 118 ἐξ: ἡ παύλεια μεταστροφή τῶν Πράξεων εἶναι “un cas privilégié” (σ. 119) καὶ “exemple et modèle des conversions” (σ. 354). Τὴ σημασία τῆς μεταστροφῆς τοῦ Παύλου τονίζει –σὲ θεωρητικότερα πλαίσια– καὶ ὁ G. H. Wood, “The Conversion of St. Paul: its Nature, Antecedents and Consequences”, *NTS* 1 (1954-55) 276-82. Ἀξίζει ἐδῶ νὰ ἐπιστημάνουμε ὅτι τὸ βιβλίον τοῦ P. Aubin, *Le problème de la ‘conversion’. Étude sur un terme commun à l’ Hellénisme et au christianisme des trois premiers siècles*, Παρίσι 1963, δὲν ἀποτελεῖ γραμματολογικὴ μελέτη, ἀλλὰ ἐννοιολογικὴ προσέγγιση τοῦ ὅρου «μεταστροφή» στὰ βιβλικὰ κείμενα καὶ τὴ φιλοσοφικὴ καὶ θερησκευτικὴ παραγωγή τῶν τριῶν πρώτων χριστιανικῶν αἰώνων.

⁸ Γιὰ τὸ πρόβλημα τῆς τριπλῆς ἀναφορᾶς βλ. D. M. Stanley, “Paul’s Conversion in Acts: Why the Three Accounts?”, *CBQ* 15 (1953) 315-18. Γιὰ τὶς διαφορῆς βλ. ἐπίσης Χρ. Οἰκονόμου, *Ἡ κλήση καὶ οἱ ἀπαρχῆς τῆς ἱεραποστολικῆς δράσης τοῦ Ἀποστόλου Παύλου* (Σπουδῆς στὸν ἀρχεγονο χριστιανισμὸ 2), Θεσσαλονίκη 1992, σ. 67 σημ. 106 καὶ σ. 127 ἐξ. (σχετικὰ μὲ τὶς πηγῆς τοῦ Λουκᾶ γιὰ τὶς διηγήσεις τῆς κλήσης τοῦ Παύλου) καὶ Πατρώνος, ὅ.π., σ. 154.

⁹ Ἀναφορὰ στὸ γεγονὸς τῆς μεταστροφῆς γίνεται καὶ στὶς Ἐπιστολές του Παύλου (Γαλ. 1,13 ἐξ, Ἀ΄ Κορ. 15,8, Φιλιππ. 3, 12, Ἐφέσ. 3,3), ἀλλὰ κατὰ τρόπο σύντομο καὶ, κάποτε, ὑπαινικτικό, βλ. U. Wilckens, “Die Bekehrung des Paulus als religionsgeschichtliches Problem”, *ZTK* 56 (1959) σ. 273.

τριτοπρόσωπο ὕφος τῆς ιστοριογραφικῆς ἔκθεσης¹⁰ (κατὰ συνέπεια ἡ παρουσίαση συντάσσεται εὐθὺς ἀπὸ τὸν συγγραφέα τοῦ ἔργου τῶν Πράξεων)¹¹, ἐνῶ στὰ δύο ἄλλα (21,40 - 22,20 καὶ 26,1-29) ἡ παρουσίαση τῆς μεταστροφῆς τίθεται (προφανῶς πάλι ἀπὸ τὸν συντάκτη τῶν Πράξεων) στὸ στόμα τοῦ πρωταγωνιστῆ τῶν γεγονότων¹², τοῦ Σαύλου/Παύλου καὶ ἔτσι ἀφενὸς τοὺς προσδίδεται δραματικὸς χαρακτήρας, ἀφετέρου μετατοπίζονται στὸν εἰδολογικὸ χῶρο τῆς αὐτοβιογραφίας¹³. Γιὰ τὶς αὐτοβιογραφικὲς αὐτὲς περιγραφὲς θὰ ἀξίζε ἐδῶ νὰ ἐπισημάνουμε τὶς ἐξῆς δύο διαστάσεις: 1) ἐντάσσονται στὸ κλίμα τῆς «ἀπολογίας»¹⁴, στοιχεῖο πού ἐντοπίζουμε καὶ σὲ ἄλλα αὐτοβιογραφικὰ κείμενα¹⁵, 2) χρησιμοποιοῦνται οἱ παραδοσιακοὶ θεματολογικοὶ τύποι «αὐτομαρτυριῶν» (“Selbstzeugnisse”) τοῦ τριπτύχου «ὄνομα, γένος, πατρίς» ἢ τοῦ πολυπτύχου «γένος, ἀγωγή, παιδείσις, ἡλικία, φύσις ψυχῆς καὶ σώματος, ἐπιτηδεύματα, πράξεις, τύχη»¹⁶, πού ἐπίσης διέπουν τὰ αὐτοβιογραφικὰ ἔργα¹⁷.

Αὐτὴ καθεαυτὴ ἡ μεταστροφικὴ ἀφήγηση τῶν Πράξεων δομεῖται σὲ τρία χρονικὰ ἐπίπεδα: τὰ πρὸ τῆς μεταστροφῆς (πορεία πρὸς τὴ Δαμασκὸ), τὰ τῆς μεταστροφῆς (ὄπτασία-διάλογος) καὶ τὰ μετὰ τὴ μεταστροφή (συνέπειες). Καὶ οἱ τρεῖς φάσεις εἶναι ἐξίσου σημαντικὲς, ὅμως ἡ δεύτερη καὶ ἡ

¹⁰ Γιὰ τὸν ιστοριογραφικὸν χαρακτήρα τῶν Πράξεων βλ. Π. Κ. Χρήστου, «Ἡ προέλευσις τῶν ἐν ταῖς Πράξεσι τῶν Ἀποστόλων λόγων», *Θεολογία* 24 (1953) 94-98· Πατρῶνος, ὅ.π., σσ. 131-149 (ὅπου καὶ πλοῦσια βιβλιογραφία).

¹¹ Για τὸν συγγραφέα τῶν Πράξεων βλ. Πατρῶνος, ὅ.π., σσ. 173-194.

¹² Πρβλ. U. Wilkens, ὅ.π., σ. 273: “die als Selbstberichte des Paulus stilisierten Schilderungen in Act 22,3-16 und 26,4-18”.

¹³ Ἡ αὐτοβιογραφία καλλιεργήθηκε εὐρέως ἀπὸ ἐθνικοὺς καὶ χριστιανοὺς συγγραφεῖς, βλ. A. Sizoo, “Autobiographie”, *RLAC* 1 (1950) 1052 (ἐθνικοὶ συγγραφεῖς: Ἀντιφῶν, Ἀνδοκίδης, Ἰσοκράτης, Ἀπολυτίος κ.ἄ.), 1053 ἐξ. (χριστιανοὶ συγγραφεῖς: Μ. Ἀθανάσιος, Γρηγόριος Ναζιανζηνός, Συνέσιος κ.ἄ.).

¹⁴ Πράξ. 22,1 «Ἄνδρες ἀδελφοὶ καὶ πατέρες, ἀκούσατέ μου τῆς πρὸς ὑμᾶς νυνὶ ἀπολογίας»· Πράξ. 26,1 «τότε ὁ Παῦλος ἐκτείνας τὴν χεῖρα ἀπελογεῖτο». Πράξ. 26,2 «ἡγγημαι (...) μέλλον σήμερον ἀπολογεῖσθαι»· Πράξ. 26,24 «Ταῦτα δὲ αὐτοῦ ἀπολογουμένου».

¹⁵ Βλ. Sizoo, ὅ.π., στ. 1052.

¹⁶ Βλ. Sizoo, ὅ.π., στ. 1051. γένος: Πράξ. 22,3 «Ἰουδαῖος»· 26,4 «ἐν τῷ ἔθνει μου (...) Ἰουδαῖος». πατρίδα: Πράξ. 22,3 «ἐν Ταρσῷ τῆς Κιλικίας». ἀνατροφή: Πράξ. 22,3 «ἀνατεθραμμένος ἐν τῇ πόλει ταύτῃ». παιδεία: Πράξ. 22,3: «παρὰ τοὺς πόδας Γαμαλιήλ πεπαιδευμένος κατὰ ἀκριβείαν τοῦ πατρῴου νόμου». Πράξ. 26,5 «κατὰ τὴν ἀκριβεστάτην αἴρεσιν τῆς ἡμετέρας θρησκείας (...) Φαρισαῖος». ψυχικὴ κατάσταση: Πράξ. 22,3: «ζηλωτῆς ὑπάρχων τοῦ θεοῦ» (πρβλ. καὶ Πράξ. 9,1 «ἐμπνέων ἀπειλῆς καὶ φόνου»)· πράξεις: Πράξ. 22,4 «ἐδίωξα κτλ.»· Πράξ. 26,9-11 «πολλὰ ἐναντία πράξει κτλ.».

¹⁷ Εἶναι χαρακτηριστικὸ ὅτι τὸ πολυπτύχο «γένος, ἀγωγή, κτλ.» πού προαναφέραμε μαρτυρεῖται στὸν ἐπίσης ἀπὸ τὴν Ταρσὸ καταγόμενον τεχνοκριτικὸν συγγραφέα Ἐρμογένη (*Περὶ στάσεων* 3,62-64 Rabe).

τρίτη είναι πολυπτυχότερες και πολυπλοκότερες, γιατί συνδυάζουν περισσό-
τερα και ποικιλιότερα αφηγηματικά στοιχεία. Ειδικότερα: η φάση της μετα-
στροφής βασικά περιέχει μία όπτασιακή¹⁸ (τὸ «περιλάμπαν φῶς»)¹⁹ και μία
λογοκεντρική διάσταση (ἡ φωνή τοῦ Ἰησοῦ)²⁰ με περισσότερα ἐπιμέρους μο-
τίβα: τὸ αἰφνίδιο²¹, ἡ οὐράνια, δηλαδή ὑπερβατική προέλευση τῆς φωνῆς²²
καὶ ὁ καθοδηγητικὸς ἢ προφητικὸς χαρακτήρας τῶν λεγομένων τῆς²³. Ἡ φά-
ση τῶν μετὰ τὴ μεταστροφή περιέχει τὶς ἄμεσες ἀλλὰ καὶ μακροπρόθεσμες
σωματικὲς καὶ πνευματικὲς ἐπιπτώσεις τῆς ὀπτασίας στὸν Παῦλο: ψυχοσω-
ματικὴ ὀδύνη (τύφλωση, νηστεία)²⁴, ἀνάβλεψη καὶ βάπτισμα²⁵, συμμόρφω-
ση στὶς ἐντολές²⁶, κήρυγμα μετανοίας²⁷.

Τὰ τρία παραπάνω ἐπίπεδα τῆς μεταστροφικῆς ἀφήγησης τῶν *Πράξεων*
μαζί με τὰ ἐπιμέρους μοτίβα τους ἐμελλαν νὰ διοχετευτοῦν στὰ μετέπειτα
χριστιανικὰ μεταστροφικὰ κείμενα. Ἀπὸ τὴ διερεύνηση τῶν κειμένων αὐ-
τῶν ἀποδεικνύεται ὅτι ἡ πρόσληψη κινεῖται στὰ πλαίσια εἴτε τῆς πραγματι-
στικῆς ἀπομίμησης εἴτε τῆς ἀλληγορικῆς μεταποίησης. Ἀλληγορικὴ μετα-
ποίηση συνιστᾷ, γιὰ παράδειγμα, ἡ μετουσίωση τῆς κυριολεκτικῆς πορείας
πρὸς τὴ Δαμασκὸ σὲ πνευματικὴ πορεία ἀναζήτησης τῆς θείας ἐλλάμψεως ἢ
ἡ πνευματικοποίηση τοῦ λαμπροῦ φωτὸς τῆς Δαμασκοῦ σὲ ἐσωτερικὴ ἔλ-
λαμψη. Ὁ ἔλεγχος τῆς ἀφηγηματικῆς ὕψης τῶν χριστιανικῶν κειμένων ἐ-
ξᾶλλου ὀδήγησε στὸ συμπέρασμα ὅτι εἶναι δυνατὴ μιὰ ταξινόμησή τους με
κριτήριο τὴν ὀπτασιακὴ ἢ τὴν ἠχητικὴ διάσταση τοῦ θείου γεγονότος ποῦ
ἐπέφερε τὴν παύλεια μεταστροφή. Ὑπ’ αὐτὴν τὴν ἔννοια στὰ χριστιανικὰ με-
ταστροφικὰ κείμενα εἶναι δυνατόν νὰ δεσπόζει εἴτε ἓνα ὀπτασιακὸ συμβᾶν²⁸

¹⁸ Πρβλ. *Πράξ.* 26,19 «οὐρανίῳ ὀπτασίᾳ».

¹⁹ *Πράξ.* 9,3 «περιήστραψεν αὐτὸν φῶς ἐκ τοῦ οὐρανοῦ» 22,6 «ἐκ τοῦ οὐρανοῦ περι-
στράψαι φῶς ἰκανόν» 26,13 «οὐρανόθεν ὑπὲρ τὴν λαμπρότητα τοῦ ἡλίου περιλάμπαν φῶς».

²⁰ *Πράξ.* 9,4 22,7 26,14.

²¹ Ἐξαίφνης: *Πράξ.* 9,3 22,6.

²² *Πράξ.* 9,4 ἐξ· 22,7 26,14.

²³ Ὁδηγίαι: *Πράξ.* 9,6 22,10.18.21 26,16. Προφητεῖαι: *Πράξ.* 9,6.15 22,10 26,16.

²⁴ Τύφλωση: *Πράξ.* 9,8.9 22,11. Νηστεία: *Πράξ.* 9,9.

²⁵ Ἀνάβλεψη: *Πράξ.* 9,18 22,13. Βάπτισμα: *Πράξ.* 9,18 22,16.

²⁶ *Πράξ.* 26,19: «οὐκ ἐγενόμην ἀπειθῆς τῇ οὐρανίῳ ὀπτασίᾳ».

²⁷ *Πράξ.* 9,20 26,19.

²⁸ Περιγραφὲς ὁραμάτων (με στόχο τὴν ἐνίσχυση τῆς ἀυθεντικότητος τῶν γεγονότων καὶ τὴν ταύτιση τοῦ ἀναγνώστη με τὸν ἀφηγητὴ μέσω τῆς χρήσης τοῦ πρώτου προσώπου) συνανοῦμε συχνὰ καὶ στὰ μαρτυρολόγια: πρόκειται γιὰ ἓνα συνδυασμὸ περιγραφῆς καὶ αὐτοβιο-
γραφίας. Χαρακτηριστικὸ παράδειγμα αὐτῆς τῆς κατηγορίας εἶναι τὸ ἔργο *Passio SS. Perpetuae*

εἶτε κάποιο λογοκεντρικό γεγονός, καί τὰ δύο υπερβατικῆς προέλευσης καί μεταστροφικῆς ἐπιρροῆς. Τὸ γεγονός ὅτι οἱ «ὀπτασιακές» μεταστροφικὲς ἀφήγησεις ἀποτελοῦν σαφῶς μειονότητα ἔναντι τῶν «λογοκεντρικῶν» θὰ μπορούσε ἴσως νὰ ἐξηγηθεῖ ὡς ἔνδειξη τῆς οὐσιαστικῆς θεολογικῆς στάσης ὅτι ἀκόμη καί στίς «ὀπτασιακές» μεταστροφές δὲν εἶναι αὐτὴ καθεαυτὴ ἡ ὀπτασία ἀλλὰ ὁ μετ' αὐτῆς θεῖος λόγος ποὺ συντελεῖ τὸ γεγονός τῆς μεταστροφῆς, μιὰ στάση ποὺ ἐδράζεται καί ἀπορρέει ἀπὸ τὴν κατηγορηματικὴ παύλεια ρήση: «Ζῶν ὁ λόγος τοῦ θεοῦ καὶ ἐνεργῆς καὶ τομώτερος ὑπὲρ πάντων μάχαιραν δίστομον καὶ δεικνύμενος ἄχρι μερισμοῦ ψυχῆς καὶ σώματος ἁρμῶν τε καὶ μυελῶν καὶ κριτικὸς ἐνδυμήσεων καὶ ἐννοιῶν καρδίας»²⁹.

Στὸ σημεῖο αὐτὸ θὰ πρέπει νὰ ὑπογραμμίσουμε ὅτι καί οἱ δύο αὐτὲς κατηγορίες μεταστροφικῶν κειμένων –ποὺ θὰ παρουσιαστοῦν στὴ συνέχεια– ἀποτελοῦν κατὰ κανόνα μέρος ἐκτενέστερων (αὐτο)βιογραφικῶν πεζῶν ἢ ποιητικῶν δημιουργιῶν, καί μάλιστα συνήθως σὲ ἀρχικὰ σημεῖα τῶν ἔργων, μὲ ἰσχυρὸ λειτουργικὸ ρόλο, γιατί ἡ χριστιανικὴ μεταστροφή ἀποτελεῖ τὴν *conditio sine qua non* τῆς λοιπῆς χριστιανικῆς ἐνεργοποίησης τοῦ (αὐτο)βιογραφουμένου³⁰.

Τὴν «ὀπτασιακὴ» μεταστροφή ἐκπροσωποῦν κείμενα τῆς ἐλληνικῆς ἀποκλειστικῆς γραμματείας³¹. Στὴν αὐτοβιογραφικὴ ἀφήγηση τοῦ ψευδο-Κλήμεντος *Τῶν Πέτρου ἐπιδημιῶν κηρυγμάτων ἐπιτομῆ*³² ὁ Σίμων ὁ μάγος δηλώνει δημόσια στὴ συνέλευση τοῦ λαοῦ τῶν Ἀντιοχέων τὴ μετάνοιά του καί τὴν πίστη του στὸν κηρυσσόμενο ἀπὸ τὸν ἀπόστολο Πέτρο Χριστό· ἡ με-

et Felicitatis, ὅπου παρεμβάλλονται οἱ προσωπικὲς μαρτυρίες τῆς Περπέτουας, βλ. A. Gärtner, “Die Acta Scillitanorum in literarischer Interpretation”, WS 102 (1989) σσ. 149-167.

²⁹ Ἐβρ. 4,12.

³⁰ Ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἡ βιογραφία ἐπικεντρώνεται, καί συχνὰ περιορίζεται, σὲ μιὰ σημαντικὴ φάση τῆς ζωῆς τοῦ βιογραφουμένου προσώπου. Γεγονότα ποὺ σηματοδοτοῦν τὴν πορεία ἐνὸς ἀνθρώπου εἶναι συνήθως ἓνα κεντρικὸ βίωμα, ὅπως ἡ συνειδητοποίηση τοῦ προσρισμοῦ τῆς ζωῆς (ποὺ συμβαίνει π.χ. σὲ μιὰ μεταστροφή τοῦ ἀτόμου) ἢ ἡ ὥρα τοῦ θανάτου. Ἀρχικὰ τὰ μαρτυρολόγια ἐπικεντρώνονταν στὸ θάνατο, γρήγορα ὅμως θεωρήθηκε σημαντικότερη ἡ στιγμή τῆς «μεταστροφῆς» στὸ χριστιανισμό, τὴν ἀληθινὴ ζωὴ, ἐφόσον ὁ θάνατος εἶχε νικηθεῖ μέσω τῆς ἀνάστασης τοῦ Χριστοῦ (βλ. von Albrecht, ὁ.π., τ. 1, σ. 522 καὶ P. Braun, *Augustine of Hippo. A Biography*, Λονδίνο 1969, σσ. 159 ἐξ.).

³¹ Ὁφείλουμε νὰ ἐπισημάνουμε ὅτι στὸν γραμματεϊκὸ χῶρο τῆς μεταστροφικῆς αὐτοβιογράφησης ὑπερτερεῖ γενικὰ ἡ λατινόγλωσση συγγραφή ἔναντι τῆς ἐλληνικῆς.

³² Ὁ πλήρης τίτλος τοῦ ἔργου εἶναι *Κλήμεντος τῶν τοῦ Πέτρου ἐπιδημιῶν κηρυγμάτων ἐπιτομῆ εἰς βιβλία εἴκοσιν* (ἢ γραφὴ «ἐπιδημιῶν κηρυγμάτων», ποὺ προτιμοῦν κάποιοι ἐρευνητές, εἶναι μᾶλλον λανθασμένη). Πρόκειται γιὰ ἓνα κείμενο μυθιστορηματικοῦ χαρακτήρα ποὺ ἀνήκει στὸ εἶδος τῶν ἀναγνωρίσεων μὲ περιπέτειες, ἓνα εἶδος ποὺ θρυσκόταν σὲ ἔξαρση τὸν 6' καὶ γ' αἰῶνα μ.Χ. Βλ. περισσότερα στὸν Π. Κ. Χρήστου, *Ἑλληνικὴ Πατρολογία*, Θεσσαλονίκη 1991, τ. Β', σ. 312 ἐξ.

ταστροφή του όφείλεται στο γεγονός ότι τήν προηγούμενη νύχτα έμφανίστηκαν και τόν μαστίγιωναν δεινώς άγγελοι θεού, έπειδή ήταν «έχθρός του τής άληθείας κήρυκος»³³. Στη μεταστροφική αυτή ιστορία κυριαρχεί το όπτασιακό στοιχείο, συνοδευόμενο με όδύνη του έν τέλει μεταστρεφόμενου. Άξιοσημείωτο είναι ότι ό μεταστρέφων ψυχάς θεϊός λόγος δέν συνδέεται με τήν ίδια τήν όπτασία, αλλά με τόν «κήρυκα τής άληθείας» Πέτρο, πρόσωπο αιτιακά συνδεδόμενο με τή θεόσταλη όπτασιακή έέργεια. Άξίζει νά παρατηρηθεί επίσης ότι ή μεταστροφή του Σίμωνος συνεπιφέρει στη συνέχεια όμαδική μεταστροφή λαού³⁴.

Πολύ πιό γλαφυρές είναι δύο όπτασιακές μεταστροφικές άφήγησεις που έντοπιζουμε στους Καππαδόκες Πατέρες Γρηγόριο Ναζιανζηνό και Γρηγόριο Νύσσης. Στην περίπτωση του Ναζιανζηνού ή μεταστροφική περιγραφή έντάσσεται σε αυτόβιογραφικά πλαίσια, στο έσωτερικό ένός έκτενούς ποιήματος. Ό συγγραφέας άφηγείται³⁵ ότι, όταν ήταν πολύ νέος και τόν άπασχολούσε το θέμα τής έπιλογής τρόπου ζωής που θα τόν όδηγούσε στην «άφθορίη», είδε ένα ύποβλητικό όνειρο: έμφανίστηκαν μπροστά του δύο γυναίκες, όμορφες και αιδήμονες, που δήλωσαν πώς είναι ή Άγνεία και ή Σωφροσύνη και τόν προέτρεψαν νά τις άκολουθήσει για νά τόν ύψώσουν όλόφωτο στο «σέλας τής Άγίας Τριάδος». Ό Γρηγόριος συνέλαβε το νόημα του όνειρου. Ανάμεσα στα έσδλά και τα κακά επέλεξε τήν «φαενή άφθορίη» και στην ψυχή του «φάάνθη σέλας»: άποφάσισε νά άπορρίψει τόν ζυγό του γάμου και τις άλλες τέρφεις τής ζωής και νά προτιμήσει τήν ύψηλή «μοίρα των άειδαλών» ύποτασσόμενος στη «στερεή σωφροσύνη». Στην ποιητική όπτασιακή άφήγηση του Γρηγορίου είναι διάχυτη ή άλληγορική διάσταση: όχι μόνο στις πρωταγωνίστριες του όνειρου του (προσωποποιημένες άρετές), αλλά και στο ούράνιο σέλας, το όποιο δέν θρίσκειται μόνο στο ύψος τής θεότητας, αλλά και στο βάθος τής ανθρώπινης καρδιάς ή πορεία του Ναζιανζηνού είναι πνευματική και ή όπτασία τόν στρέφει σε άποφασιστική έπιλογή: ύπακούοντας στις προτροπές των ούράνιων όντων θα άφοσιωθεί στην άγαμία και σωφροσύνη³⁶.

Ένα άνάλογο δίδυμο πρωταγωνιστεί και σε άνάλογη όπτασιακή -πεζογραφική αυτή τή φορά- άφήγηση του Γρηγορίου Νύσσης, έντός βιογραφικών

³³ Ψευδο-Κλήμης, *Έπιτομή*, 139 (έκδ. A.R.M. Dressel). Η μεταστροφή του Σίμωνος μαρτυρείται ήδη στις *Πράξεις* 8,13.

³⁴ Ψευδο-Κλήμης, *ό.π.*, 140-141.

³⁵ *Θρήνος περι των τής αυτού ψυχής παθών*, PG 37,1361,11-1375,10. Τα αυτόβιογραφικά ποιήματα του Ναζιανζηνού χρονολογούνται στα τελευταία χρόνια τής ζωής του, βλ. Courcelle, *Les Confessions*, σ. 135 με σημ. 3.

³⁶ Τήν όπτασία αυτή του Ναζιανζηνού παρουσιάζει και ό Courcelle, *Les Confessions*, σ. 135 σημ 1.

πλασιών: στὸ *Βίο τοῦ Ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Θαυματουργοῦ*³⁷. Καθὼς ὁ Ἅγιος Γρηγόριος ὁ Θαυματουργὸς κάποια νύχτα συλλογιζόταν περιφρόντις γιὰ θέματα πίστεως, ἐπειδὴ κάποιοι παραχάρασαν «τὴν εὐσεβῆ διδασκαλίαν» του, ἐμφανίστηκαν «καθ' ὕπαρ» ἀρχικὰ ἓνας ἱεροπρεπῆς καὶ γηραλέος ἄνδρας καὶ ἔπειτα μιὰ γυναικεία μορφή, πού, ἀπὸ τὴ μεταξὺ τους συζήτηση περὶ θεμάτων πίστεως, κατὰλαβε πὼς εἶναι ὁ εὐαγγελιστῆς Ἰωάννης καὶ ἡ Θεοτόκος. Ἡ «παράδοξος ὀπτασία» μάλιστα περιβαλλόταν ἀπὸ πλούσιο φῶς «ὡσπερ τινὸς λαμπρᾶς ἐξαπτομένης λαμπάδος». Ἔτσι ὁ Γρηγόριος «ἐξεπαιδεύθη τὴν ἀληθῆ γνῶσιν τῆς πίστεως» καὶ γέμισε ἀπὸ παρρησία καὶ θάρρος γιὰ τὸ κήρυγμα τῆς ἀληθείας. Καὶ σ' αὐτὴν τὴν ὀπτασιακὴ ἀφήγηση ἐντοπίζουμε μοτίβα τῆς παύλειας μεταστροφῆς: ἡ πορεία (ἀναζήτησις τῆς ἀληθείας), ἡ αἰφνίδια «ἐπιφάνεια», τὸ «περιλάμψαν φῶς», ἡ οὐράνια φωνή, ἡ ἐσωτερικὴ ἀνάβλεψις, τὸ κήρυγμα τῆς ἀληθείας. Ὅπως καὶ στὴν ὀπτασιακὴ ἀφήγηση τοῦ Ναζιανζηνοῦ, δὲν πρόκειται ἀκριβῶς γιὰ μεταστροφή, ἀλλὰ πάντως γιὰ μιὰ ἀποφασιστικὴ ὠδήση πρὸς ἓνα δρόμο χρίζοντα θείας ἐπιλάμψεως. Ἐδῶ δὲ μπορούσαμε ἐπιπλέον νὰ παρατηρήσουμε ὅτι οἱ ὀπτασιακὲς ἱστορίες τῶν δύο Καππαδοκῶν (καὶ ἰδίως ἐκεῖνῃ τοῦ Ναζιανζηνοῦ) ἀνακαλοῦν δύο μεταστροφικὲς ἀφηγήσεις τοῦ σοφιστῆ τοῦ 2^{ου} μ.Χ. αἰῶνα Λουκιανοῦ³⁸.

Οἱ «λογοκεντρικὲς» μεταστροφικὲς ἀφηγήσεις ἀφθονοῦν στὴ χριστιανικὴ γραμματεία τόσο τῆς Ἀνατολῆς ὅσο καὶ τῆς Δύσης. Οἱ ἀπλούστερες ἀπὸ αὐτὲς ἀποτελοῦν ἔμπρακτα παραδείγματα τῆς ψαλμικῆς ρήσης «Ὁ νόμος τοῦ Κυρίου (...) ἐπιστρέφων ψυχὰς»³⁹, τῆς ὁποίας ἡ ἰσχὺς ἀποδείχθηκε περίτρανα στὴ διάδοσις τοῦ χριστιανισμοῦ ἤδη ἀπὸ τοὺς ἀποστολικοὺς χρόνους. Μετα-

³⁷ *Εἰς τὸν βίον τοῦ ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Θαυματουργοῦ*, PG 46,909, 37 - 912,42.

³⁸ Στὸ διάλογο *Δίς κατηγορούμενος* ἢ (προσωποποιημένη) *Ἀκαδημία* δηλώνει (17,5-29 Harmon) ὅτι ἡ ἴδια ἀπέσπασε ἀπὸ τὴν (ἐπίσης προσωποποιημένη) *Μέθη τὸν Πολέμωνα*, ὁ ὁποῖος εἶχε καταντήσει πειθήνιος δούλος τῆς τοῦ μίλησε γιὰ τὴν ἀρετὴ, τὴ σωφροσύνη καὶ ἐκείνος ζύπνησε σὰν ἀπὸ βαδῖ ὕπνου, ἀπέκτησε αὐτογνωσία, ἀνένηψε καὶ «ὑπέστρεψε» στὸ δρόμο τῆς σωφροσύνης. Δύο προσωποποιημένες γυναικεῖες μορφές πρωταγωνιστοῦν καὶ σὲ μιὰ ὀπτασιακὴ ἀφήγηση στὸ αὐτοβιογραφικὸ σύγγραμμα *Περὶ τοῦ Ἐνυπνίου ἤτοι Βίος Λουκιανοῦ* (5-15): ὁ Λουκιανὸς μετὰ ἀπὸ μιὰ πρώτη καὶ ὀδυνηρὴ ἐμπειρία ἐκμάθησις τῆς ἐρμολυφικῆς τέχνης κοντὰ σ' ἓναν θεῖο του, τὸ βράδυ βλέπει ἓνα ἐνύπνιο, τὸ ὁποῖο περιγράφει ἐκτενῶς: ἐμφανίζονται (προσωποποιημένες) ἡ Ἐρμολυφικὴ καὶ ἡ Παιδεία καὶ παρουσιάζουν καθεμιὰ τὰ πλεονεκτήματά τους, προκειμένου νὰ προσελκύσουν τὸν προβληματιζόμενο νέο. Ἡ Παιδεία τοῦ ὑπόσχεται ὅτι μαζί τῆς θὰ ἀποκτήσει ἀρετὲς ὅπως τὴ σωφροσύνη, τὴ δικαιοσύνη, τὴν εὐσέβεια κ.ά. Ὁ Λουκιανὸς προτιμᾷ τὴν Παιδεία, ἡ ὁποία στὴ συνέχεια τὸν ἀνεβάξει μετὰ τὸ ἄρμα τῆς στὰ οὐράνια ὕψη. Στὸν ἐπίλογο (18) παρακινεῖ τοὺς νέους νὰ τὸν μιμηθοῦν. Ὁ στωικὸς φιλόσοφος τοῦ 1^{ου} αἰῶνα μ.Χ. Κέβης στὸ ἔργο του *Πίναξ* παρουσιάζει νὰ πρωταγωνιστοῦν τρεῖς ἀλληγορικὲς μορφές, ἡ Ἐγκράτεια, ἡ Καρτερία καὶ ἡ Παιδεία, βλ. σχετικὰ στὸν Courcelle, *Les Confessions*, σ. 136 σημ. 1.

³⁹ *Ψαλμ.* 18,8.

στροφές διὰ τοῦ χριστιανικοῦ κηρύγματος μαρτυροῦνται ἤδη στὶς Πράξεις⁴⁰. Οἱ ἀπολογητὲς Ἰουστίνος καὶ Θεόφιλος ἐπικαλοῦνται, πρὸς ἀπόδειξιν τῆς θείας προελεύσεως τοῦ χριστιανισμοῦ, τὴ μεταστροφή πολλῶν ἄλλων καθὼς καὶ τὴ δική τους διὰ τοῦ λόγου τοῦ θεοῦ⁴¹. Παρόμοιες περιπτώσεις μεταστροφῆς μαρτυροῦνται καὶ στὸν ψευδο-Κλήμεντα⁴². Ἐκτὸς ὅμως ἀπὸ τὶς ἀφηγηματικὰ ὑποτυπώδεις παραπάνω μεταστροφικὲς περιγραφές ἐντοπιζοῦνται καὶ περιπλοκότερες ἀφηγήσεις μὲ ἐντονο δραματικὸ στοιχεῖο. Πρόκειται γιὰ μεταστροφές ποὺ παρουσιάζονται ὡς κατάληξη μιᾶς πορείας πνευματικῆς ἀνησυχίας καὶ ἀναζήτησης⁴³. Ὑπ’ αὐτὴν τὴν ἔννοια, ἡ παύλεια πορεία πρὸς τὴ Δαμασκὸ καθίσταται τύπος μιᾶς εὐτυχοῦς ψυχικῆς ἐξέλιξης.

Τὴ μακρὰ του σωματικῆ, ἀλλά, κυρίως, πνευματικῆ περιπλάνηση ἀπὸ «πρώτης ἡλικίας» περιγράφει ἡδὴ ἐξαρχῆς στὸ αὐτοβιογραφικὸ του ἔργο⁴⁴ ὁ ψευδο-Κλήμης: ἀναζητῶντας ἀπαντήσεις σὲ πνευματικὰ ἐρωτήματα προσέρχεται σὲ φιλοσόφους, ἀπογοητεύεται ὅμως ἀπὸ τὶς μεταξύ τους ἀντιφάσεις. Ἔτσι ξεκινᾷ μιὰ μακρὰ περιπλάνηση, ποὺ τὸν ὀδηγεῖ ἀρχικὰ στὴν Ἀλεξάνδρεια, ὅπου γνωρίζει τὸν ἀπόστολο Βαρνάβα – ὁ ὁποῖος καὶ τὸν κατηγεῖ –, ἔπειτα στὴν Καισάρεια, ὅπου γνωρίζει τὸν ἀπόστολο Πέτρο – ὁ ὁποῖος τοῦ διδάσκει «τὴν τῶν ὄντων γνώσιν»– καὶ τελικὰ δέχεται τὸ βάπτισμα⁴⁵.

Μιὰ ἀνάλογη δική τους πορεία ἀναζήτησης περιγράφουν οἱ δυτικοὶ συγγραφεῖς Κυπριανὸς καὶ Κοιμοδιανός. Ὁ πρῶτος στὸ αὐτοβιογραφικὸ του ἔργο *Ad Donatum* θέτει, ἀμέσως μετὰ τὸν πρόλογο, τὴν προσωπικὴ του ἐναγῶνια πορεία ἀναζήτησης: «Ἐγώ, ὅταν κειτόμουν στὰ σκότη καὶ στὴν τυφλὴ νύχτα καὶ κολυμποῦσα στὸ μανιασμένο πέλαγος αὐτοῦ τοῦ κόσμου καὶ ἀκολουθοῦσα, γεμάτος ἀμφιβολίες, λαθραμένους δρόμους (...), ξένος πρὸς τὴν ἀλήθεια καὶ τὸ φῶς, θεωροῦσα πολὺ δύσκολο (...) ὅτι μπορεῖ ὁ ἄνθρωπος νὰ ἀναγεννηθεῖ (...). Ἐλεγε: εἶναι δυνατὴ μιὰ τέτοια μεταστροφή»⁴⁶. Ἡ μεταστρο-

⁴⁰ Βλ. π.χ. Πράξεις 2,41.47· 4,4 5,14· 11,21· 16,30-34· 17,12.34 κ.ά.

⁴¹ Βλ. λ.χ. Ἰουστίνος, Πρὸς Τρύφωνα Ἰουδαῖον Διάλογος, 30,1.3. Ἀπολογία ὑπὲρ τῶν χριστιανῶν 14,1.3 καὶ 15,7-8. Θεόφιλος, Πρὸς Αὐτόλυκον 2,17.

⁴² Τῶν Πέτρου ἐπιδημίων κηρυγμάτων ἐπιτομὴ 174,10-16 καὶ 182,1-4 Dressel.

⁴³ Ἡ ἔννοια τῆς περιπλάνησης (*peregrinatio*) ἀποτελεῖ οὐσιαστικὸ στοιχεῖο σὲ κείμενα φιλοσοφικῆς ἀναζήτησης ἰδιαίτερα τῶν ἐλληνιστικῶν χρόνων, βλ. διεξοδικὰ Π. Παχῆς, «Ἡ ἔννοια τῆς περιπλάνησης κατὰ τὴ διάρκεια τῶν ἐλληνιστικῶν χρόνων», *ΕΕΘΣΑΠΘ Τμῆμα Θεολογίας*, Νέα σειρά, 12 (2002) (Ἀφιέρωμα στὸν Ν. Α. Ματσούκα), σσ. 273-323.

⁴⁴ Τῶν Πέτρου ἐπιδημίων κηρυγμάτων ἐπιτομὴ 1,1-4,12.

⁴⁵ Ὁ.π., 12,6-7 (κατήχηση)· 16,9-18,20 (διδασκαλία Πέτρου)· 55,1-2 (βάπτισμα).

⁴⁶ *Ad Donatum* 3: “Ego cum in tenebris atque in nocte caeca iacerem in salo iactantis saeculi (...) dubius vestigiis oberrantibus fluctuarem (...) veritatis ac lucis alienus, difficile prorsus (...) opinabar (...) ut quis renasci denuo posset (...). Qui possibilis, aiebam, tanta conversio?”.

φή ἀποτελεῖ γιὰ τὸν Κυπριανὸ ὄχι μόνον πρακτικὸ ἀλλὰ καὶ θεωρητικὸ ζητούμενο. Ἡ λύση δόθηκε διὰ τοῦ λουτροῦ τῆς παλιγγενεσίας⁴⁷. Ὁμολογεῖ: «Ὅταν μὲ τῆ βοήθεια τοῦ ἀναγεννητικοῦ ὕδατος (...) χύθηκε στὸ ἐξαγνισμένο στήθος μου ἀπὸ ψηλὰ φῶς (...), ἀνοίξαν τὰ κλειστά, φωτίστηκαν τὰ σκοτάδια, ἔγιναν εὐκολὰ τὰ δύσκολα»⁴⁸. Στὴν πορεία του πρὸς τὴ Δαμασκὸ ὁ Κυπριανὸς περνᾶ ἀπὸ τὸ σκοτάδι στὸ φῶς διὰ τοῦ βαπτίσματος⁴⁹: ἡ μεταστροφικὴ παρουσίαση τοῦ δυτικοῦ αὐτοῦ ἀπολογητῆ⁵⁰ συνδυάζει τρία ἀπὸ τὰ βασικότερα παύλεια μοτίβα.

Ἐναρκτήρια θέση ἔχει δοθεῖ στὴ μεταστροφή καὶ στὸ ἐπικὸ ποίημα *Carmen de duobus populis* τοῦ –ἐπίσης πρῶιμου ἀπολογητῆ– Κοιμοδιανοῦ. Τὸ ζητούμενο τοῦ Κοιμοδιανοῦ εἶναι πολὺ οὐσιαστικότερο: ἡ γνώση τοῦ θεοῦ καὶ αὐτὴν τὴν ἀποκτᾶ μόνον ἐκεῖνος τὸν ὁποῖο ὁ ἴδιος ὁ θεὸς θὰ σώσει ἀπὸ τὴν πλάνη. Αὐτὴ ἡ σκέψη προβάλλεται στοὺς δύο πρῶτους στίχους τοῦ ποιήματός του. Καὶ ἀμέσως ἀκολουθεῖ ἡ περιγραφή τῆς προσωπικῆς του πορείας: «Περιπλανιόμουν περπατώντας στὴν ἄγνοια, αἰχμάλωτος τῆς κούφιας ἐλπίδας, ἐνόσω μ' ἔσερνε στοὺς ἀγέρηδες ἢ τρέλα τῆς πρώτης μου ζωῆς»⁵¹. Σὰν τὸν Παῦλο πορεύτηκε κι αὐτὸς στὸ σκοτάδι, ὥσπου ὁ λόγος τοῦ θεοῦ ἔγινε «λύχνος τοῖς ποσὶ καὶ φῶς ταῖς τρίβοις» του⁵². Ὁ Κοιμοδιανὸς δοξάζει τὸν θεὸ γι' αὐτό: «Σὲ μένα τὸν δύστυχο, ποὺ ταλαντευόμουν, ἔδειξε ἐπιτέλους τὸ φῶς του. Εἰσήλθα καὶ παραδόδηκα στὸ νόμο του, ψάχνοντας νὰ μάθω ἐκεῖ τί πρέπει νὰ κάνω. Κι ἀμέσως ἄστραψε μπρὸς μου φῶς μέγα (“lampas”). Τότε πραγματικὰ γνώρισα τὸν Κύριο καὶ θεὸ μας, τὸν Ὑψίστο ἐν τοῖς ὑψίστοις»⁵³. Ἡ ἐμπειρία τῆς γνώσης τοῦ θεοῦ ὁδηγεῖ τὸν Κοιμοδιανό, ὅπως ὁδήγησε τὸν Παῦλο, στὴν ἐπιθυμία νὰ μετᾶσχουν σ' αὐτὸ καὶ ἄλλοι γι' αὐτὸ προτρέπει ὅσους βρίσκονται στὴν πλάνη νὰ ἐπιστρέψουν στὴν ἀλήθεια⁵⁴.

Ἡ μεταστροφικὴ ἐνότητα τοῦ Κοιμοδιανοῦ εἶναι οὐσιαστικὰ ἡ ποιητικὴ ἐπαναδιατύπωση τοῦ ἀντίστοιχου κειμένου τοῦ Κυπριανοῦ. Ἀπολογητὲς καὶ οἱ δύο, ξεκινοῦν τὰ ἔργα τους μὲ τὴν προσωπικὴ τους Δαμασκὸ περιγράφουν

⁴⁷ Τίτ. 3,5.

⁴⁸ *Ad Donatum* 4.

⁴⁹ Τὸ βάπτισμα ἀποτελεῖ γιὰ τὸν Κυπριανὸ συνθήκη ἐκ τῶν ὧν οὐκ ἄνευ γιὰ τὴ μεταστροφή, βλ. *Misch*, ὁ.π., σ. 487.

⁵⁰ Ὁ J. Molager, *Cyprian de Carthage, A Donat et la vertu de patience*, Παρίσι 1982 (SC 291), σσ. 21 ἐξ. καὶ 24 ἐξ. τονίζει ἰδιαίτερα τὸν διπλὸ (μεταστροφικὸ - ἀπολογητικὸ) χαρακτῆρα αὐτοῦ τοῦ ἔργου τοῦ Κυπριανοῦ.

⁵¹ *Carmen de duobis populis*, στ. 3-4.

⁵² *Ψαλμ.* 116,105.

⁵³ *Carmen de duobis populis*, στ. 10-12.

⁵⁴ Ὁ.π., στ. 13.

τήν πορεία, τὸ αἰφνίδιο φῶς, τὴν ἔλλαμψη πὸν συνεπιφέρει ἀπαντήσεις στὰ βαθιὰ ἐρωτήματα καὶ ὀδηγεῖ στὴ γνώση τοῦ θείου Νόμου. Στὸν Παῦλο μίλησε ὁ Λόγος, σ' αὐτοὺς ὁ γραπτὸς λόγος τοῦ θείου Νόμου. Οἱ λογοκεντρικὲς μεταστροφές τῶν δύο αὐτῶν λατίνων ἀπολογητῶν εἶναι συνάμα καὶ ἐκ βαθέων «ἐξομολογήσεις» καὶ προετοιμάζουν τὸ ἔδαφος γιὰ τὶς *Confessiones* τοῦ ἱεροῦ Αὐγουστίνου⁵⁵.

Λογοκεντρικὲς, ἀλλὰ σὲ ἐξειδικευμένη ἔκδοση, εἶναι οἱ μεταστροφές πὸν περιγράφονται ἀφενὸς στὸν λατίνου Ἰλάριο τοῦ Πουατιέ καὶ ἀφετέρου στὸν Μέγα Ἀθανάσιο. Ὅχι γενικῶς ὁ λόγος τοῦ θεοῦ, ἀλλὰ κάποιον συγκεκριμένο ἀγιογραφικὸ χωρίο διαδραματίζει σ' αὐτοὺς τὸ ρόλο τοῦ ἐναύσματος τῆς μεταστροφῆς.

Ὁ ἐπίσκοπος Ἰλάριος προλογίζει τὸ ὀγκῶδες δογματικὸ του ἔργο *De Trinitate* μὲ αὐτοβιογραφικὲς σκέψεις. Πρώτιστη ἀναζήτηση καὶ αὐτοῦ εἶναι ἡ γνώση τοῦ θεοῦ. «Τὸ πνεῦμα μου φλεγόταν ἀπὸ μία θερμότατη ἐπιθυμία νὰ γνωρίσω τὸν θεόν», δηλώνει ρητᾶ⁵⁶. Προσφεύγει γι' αὐτὸ στὴ φύση ἀλλὰ καὶ στὴ σκέψη τῶν σοφῶν· ὅμως ἀντιλαμβάνεται ὅτι τελικὰ ἡ γνώση αὐτὴ ἀποτελεῖ δῶρο τοῦ ἴδιου τοῦ θεοῦ⁵⁷. Ἡ πορεία τῆς ἀναζήτησης τοῦ θεοῦ ἀπὸ τὸν Ἰλάριο ἀνακαλεῖ ὄχι μόνον τὸν Κομμοδιανό, ἀλλὰ –ἐπειδὴ ἀφορᾶ καὶ τὶς ἀλήθειες τῆς πίστεως πὸν θέλει νὰ ἐκθέσει στὸ τριαδολογικὸ του σύγγραμμα– καὶ τὸν Γρηγόριο τὸν Θαυματουργό. Στὸ ἀγωνιώδες ἐρώτημα ποιὸς εἶναι ὁ θεός, ὁ ἐπίσκοπος Πικταβίου θὰ λάβει ἀπάντηση ἀπευθείας ἀπὸ τὸ λόγο τοῦ θεοῦ: «Καθὼς στριφογύριζα», λέει, «στὸ νοῦ μου αὐτὰ καὶ ἄλλα πολλὰ παρόμοια, ἔπεσα στὰ βιβλία πὸν σύμφωνα μὲ τὴν θρησκεία τῶν Ἑβραίων ἔγραψε ὁ Μωυσῆς καὶ οἱ προφῆτες. Ἐκεῖ ὁ ἴδιος ὁ Δημιουργὸς λέει γιὰ τὸν ἑαυτό του: ‘Ἐγὼ εἶμι ὁ ὢν»⁵⁸. Ἔτσι ὁ λόγος τοῦ θεοῦ ἀποκαλύπτει στὸν Ἰλάριο τὴν ἔννοια τῆς αἰώνιας ἀυθιπαρξίας τοῦ θεοῦ. Ὁ ἐπίσκοπος γεμάτος θαυμασμό δοξάζει τὸν θεὸ γιὰ τὴν ἀποκάλυψη καὶ παρακινεῖ ἐν τέλει τοὺς ἀναγνώστες του νὰ γνωρίσουν καὶ ἐκεῖνοι τὸν θεόν, ὄχι ὅμως μὲ τὶς αἰσθήσεις ἀλλὰ μὲ τὴν πίστη καὶ τὸν θεῖο φωτισμὸ⁵⁹.

⁵⁵ Ὁ Αὐγουστίνος γνωρίζει καὶ ἐπηρεάζεται ἀπὸ τοὺς δύο αὐτοὺς ἀπολογητὲς, βλ. P. Courcelle, *Les Confessiones de saint Augustine dans la tradition littéraire: antécédents et postérité*, Παρίσι 1963, σ. 95-96, 119-125· πρβλ. J. Molager, ὅ.π., 22 ἐξ. Ἡ ὀρολογία πὸν χρησιμοποιεῖ ὁ Αὐγουστίνος καὶ κυρίως ὁ χαρακτηρισμὸς τῆς μεταστροφῆς ὡς «δῶρο τοῦ θεοῦ» θυμίζει τὸν Κυπριανὸ (βλ. Αὐγουστίνου, *Confessiones*, 9,6,14 καὶ Κυπριανό, *Ad Donatum*, 4).

⁵⁶ *De Trinitate* I 3, PL 10,27, στ. 40-42.

⁵⁷ Ὁ.π., I 1 καὶ 3, PL 10,25, στ. 38-41 καὶ 27, στ. 26-29.

⁵⁸ Ὁ.π., I 5, PL 10,28, στ. 30-36. Τὸ ἀγιογραφικὸ χωρίο: *Ἐξοδός* 3,14.

⁵⁹ Ὁ.π., I 5, PL 10,28, στ. 36-39 καὶ I 18, PL 10,37, 38-38,6.

Πορεία ἀναζήτησης στὴν ὁποία προσανατολιστικὸ ρόλο παίζει συγκεκριμένο ἀγιογραφικὸ χωρίο βρίσκουμε καὶ στὸν *Βίο τοῦ Ἁγίου Ἀντωνίου*, ἔργο τοῦ Μεγάλου Ἀθανασίου. Πρόκειται γιὰ μιὰ θαυμασία «λογοκεντρικὴ» μεταστροφικὴ ἀφήγηση, ποὺ ἐμελλε νὰ ἀσκήσει πολλές ἐπιρροές, μεταξύ ἄλλων καὶ στὸν ἱερὸ Αὐγουστίνου. Ὁ Ἀθανάσιος παρουσιάζει τὴ «μεταστροφή» τοῦ Ἀντωνίου ἀμέσως μετὰ τὸ προοίμιό τοῦ *Βίου*⁶⁰. Ὁ Ἀντώνιος ἔχασε σὲ ἡλικία δεκαοκτῶ περίπου ἐτῶν τοὺς γονεῖς του καὶ ἔμεινε ὀρφανὸς μὲ μιὰ πολὺ μικρὴ ἀδελφή. Τὸ πρόβλημα τῆς διαχείρισης τῆς πατρικῆς περιουσίας τὸν ἀπασχολοῦσε ἔντονα. Μιὰ μέρα, πηγαίνοντας στὴν ἐκκλησία, καθ' ὁδὸν ἀναζητοῦσε λύση στὸ πρόβλημά του καὶ αὐτὴ τοῦ δόθηκε μὲ τὴν εἰσοδὸ του στὸ ναό, ὅπου ἄκουσε τὴ φράση τοῦ Εὐαγγελίου «*Εἰ θέλεις τέλειος εἶναι, ὕπαγε, πώλησόν σου πάντα τὰ ὑπάρχοντά σοι καὶ δός πτωχοῖς καὶ δεῦρο ἀκολούθει μοι*»⁶¹. Μετὰ ἀπὸ μιὰ ἄλλη λειτουργία, ὅπου ἄκουσε τὴν ἐντολὴ «*Μὴ μεριμνήσητε περὶ τῆς αὔριου*»⁶², διέενεψε στοὺς φτωχοὺς καὶ ἓνα τελευταῖο μικρὸ ὑπόλοιπο τῆς περιουσίας –ποὺ εἶχε διατηρήσει γιὰ τὴν ἀδελφὴ του– καί, ἀφοῦ ἐμπιστευθῆκε τὴν ἴδια σὲ ἓνα παρθεναγωγεῖο, ἀφοσιώθηκε στὴν ἄσκησι. Ὁ λόγος τοῦ θεοῦ στὴν περίπτωση τοῦ Ἀντωνίου, ὅπως καὶ στὴν περίπτωση τοῦ Παύλου, σηματοδότησε μιὰ νέα πορεία ζωῆς: ὁ Ἀντώνιος στρέφεται στὴν ἐνδοσκόπησι τῆς ἐρήμου, ὁ Παῦλος στὴν ἱεραποστολὴ πρὸς τὴν Οἰκουμένη.

Ἡ περίπτωση τοῦ Μ. Ἀντωνίου ἀποτελεῖ τὴ γέφυρα πρὸς μιὰ κατηγορία μεταστροφικῶν «λογοκεντρικῶν» ἀφηγήσεων, στὶς ὁποῖες ἐνυπάρχει καὶ τὸ στοιχεῖο τῆς ὁδύνης. Οἱ προβληματισμοὶ τοῦ πατέρα τοῦ μοναχισμοῦ διεξάγονται σὲ κλίμα βαθιάς θλίψης, μετὰ τὸ θάνατο τῶν γονέων του. Ὑπὸ τὸ κράτος δύσκολων δοκιμασιῶν διενεργεῖται ἡ μεταστροφή σὲ δύο δυτικὰ ἐξομολογητικὰ κείμενα (ἐπομένως αὐτοβιογραφικά): στὴν *Confessio* τοῦ Πατρικίου καὶ στὸ *Eucharisticum de vita sua* τοῦ Ἐννοδίου⁶³.

⁶⁰ *Βίος καὶ πολιτεία τοῦ ὁσίου πατρὸς ἡμῶν Ἀντωνίου*, PG 26,841,18 - 844,15.

⁶¹ Βλ. *Ματθ.* 19,21.

⁶² Βλ. *Ματθ.* 6,34.

⁶³ Παρεμφερῆ τίτλο καὶ περιεχόμενο ἔχει τὸ ἔργο *Eucharisticos deo sub ephemeridis meae textu* τοῦ –περίπου συγγρόνου– Paulinus Pellaeus: πρόκειται γιὰ μιὰ ποιητικὴ (616 στίχοι) αὐτοβιογραφία (ἔκδοσι: W. Brandes, *Paulini Pellaei Eucharisticos*, CSEL XVI, pars I, Βιέννη 1888), στὰ πλαίσια τῆς ὁποίας περιγράφεται (στοὺς στίχους 451-488) ἡ μετάνοια καὶ ἐπιστροφή τοῦ Παυλίνου στὴ χριστιανικὴ πίστη μετὰ ἀπὸ ποικίλες δοκιμασίες (οἱ ὁποῖες σχετίζονται μὲ βαρβαρικὲς ἐπιδρομές). Πρόκειται συνεπῶς πάλι γιὰ μιὰ ἐπώδυνη «μεταστροφή», ποὺ συντελεῖται ὑπὸ τὴν πίεσι ὁδυνηρῶν καταστάσεων καὶ δὲν στερεῖται τοῦ στοιχείου τῆς «περιπλάνησης» (ὁ Παυλίνος ἀναφέρει ὅτι πρωτύτερα εἶχε διέλθει ἀπὸ «ὁδοὺς πλάνης μέσα ἀπὸ *dogmata prava*» [στ. 472])· ὥστόσο ἡ περίπτωση τοῦ Παυλίνου δὲν συνοδεύεται

Ἡ μεταστροφή τοῦ Πατρικίου⁶⁴ συντελεῖται μέσα στὴν ὁδύνη τῆς αἰχμαλωσίας: ὅπως ὁ ἴδιος τονίζει στὴν πρώτη ἤδη παράγραφο τῆς πρωτοπρόσωπης ἀφήγησής του⁶⁵, ἔφηβος δεκαεξί ἐτῶν ὁδηγήθηκε στὴν Ἰρλανδία, αἰχμάλωτος πειρατῶν. Ἐκεῖ, λέει, «ἄνοιξε ὁ Κύριος τὶς αἰσθήσεις τῆς ἄπιστης καρδιάς μου, ὥστε νὰ (...) μεταστραφῶ»⁶⁶: πρωδύστερα προτάσσεται ἐδῶ ἡ (παύλειας ὑφῆς) ἀνάβλεψη καὶ ἀκολουθεῖ ἡ μεταστροφή. Στὴ μεταστροφή, βέβαια, αὐτὴ ἀπουσιάζει πλήρως τὸ ὀπτασιακὸ στοιχεῖο. Ὑπάρχει μόνο τὸ λογοκεντρικὸ στοιχεῖο, ὃχι ὅμως στὴ μορφή τοῦ εὐαγγελικοῦ λόγου, ὅπως στὴν περίπτωση τοῦ Μ. Ἀντωνίου, ἀλλὰ στὴ μορφή τοῦ ἐντοπιζοῦμε στὴν περίπτωση τοῦ Αὐγουστίνου⁶⁷. Ὅπως ἀναλυτικότερα θὰ ἐπεξηγήσει ὁ συγγραφέας στὴ συνέχεια τοῦ ἔργου του⁶⁸, ἡ αἰχμαλωσία καὶ ἡ ὁδύνη του δὲν ἦταν μόνο σωματικὴ ἀλλὰ καὶ πνευματικὴ. Ὁ Πατρίκιος ἐναγώνια ἀναζητοῦσε τὸν θεὸ καὶ τὴ χάρη του, ὥσπου κάποια νύχτα ἄκουσε μιὰ φωνὴ νὰ τοῦ λέει: «Καλῶς νηστεύεις, γιατί γρήγορα θὰ γυρίσεις στὴν πατρίδα σου» καί, μετὰ ἀπὸ λίγο χρόνο «Ἰδοὺ, τὸ καράβι σου εἶναι ἔτοιμο»⁶⁹. Πρόκειται γιὰ τὴν ὑπερβατικὴ φωνὴ τῆς παύλειας μεταστροφῆς μὲ τὰ καθοδηγητικὰ καὶ προφητικὰ λεγόμενα. Τὸ μήνυμα τῆς θείας φωνῆς ἦταν σαφές: φυγὴ καὶ ἐπαναπατρισμός ὑπὸ κυριολεκτικὴ καὶ ἀλληγορικὴ ἔννοια. Ἡ οὐράνια φωνὴ –ποῦ (ὅπως συνέβη καὶ στὸν Παῦλο)⁷⁰ ἐπαναλήφθηκε περισσότερες φορές⁷¹– θὰ προκαλέσει πλήρη μεταβολὴ στὰ σωματικὰ καὶ στὰ ψυχικὰ δεδομένα τοῦ Πατρικίου: ἔφερε τοὺς δύο παύλειους καρπούς: τὴν «ἐπίγνωση τοῦ θεοῦ» καὶ τὴν ἐσωτερικὴ ἀνάγκη ὁμολογίας καὶ κηρύγματος⁷².

ἀπὸ «ὀπτασιακά» ἢ «λογοκεντρικά» στοιχεῖα καὶ ὑπ' αὐτὴν τὴν ἔννοια δὲν ὑπάγεται σὲ καμία ἀπὸ τὶς μεταστροφικὲς κατηγορίες ποῦ πραγματευόμαστε ἐδῶ.

⁶⁴ Ἐργοβιογραφικὲς πληροφορίες γιὰ τὸν Πατρίκιο βλ. R. Hanson - C. Blanc, *Saint Patrick Confession et lettre à Coroticus*, Παρίσι 1978 (SC 249), σσ. 7-49.

⁶⁵ *Confessio* 1.

⁶⁶ Ὁ.π., 2, στ. 1-3: “*Ibi Dominus aperuit sensum cordis mei incredulitatis, ut (...) converterem*”.

⁶⁷ Ἡ λογοτεχνικὴ σχέση ἀνάμεσα στὰ ἐξομολογητικὰ ἔργα τοῦ Πατρικίου καὶ τοῦ Αὐγουστίνου εἶναι προφανές: ὡστόσο γιὰ τὸ ποιὸς ἀποτελεῖ πηγὴ τοῦ ἄλλου οἱ γνώμες διασταναί (βλ. σχετικὴ συζήτηση στὸν Courcelle, *Les Confessions*, σ. 211 ἐξ.). Ὁ μελετητὴς αὐτὸς τάσσεται ὑπὲρ τῆς ἀποψῆς ὅτι ὁ Αὐγουστίνος χρησιμοποιοῖ τὸν Πατρίκιο καὶ ὃχι τὸ ἀντίθετο).

⁶⁸ Ὁ.π., 12-17.

⁶⁹ Ὁ.π., 17 “*Bene ieiunas cito iturus ad patriam tuam*” (...) “*Ecce navis tua parata est*”.

⁷⁰ Βλ. Πράξ. 22,17 καὶ Β' Κορ. 12,9.

⁷¹ Βλ. Hanson - Blanc, ὁ.π., σ. 86 ἐξ., σημ. 2.

⁷² *Confessio* 3: “*post (...) agnitionem Dei (...) confiteri mirabilia eius coram omni natione quae est sub omni caelo*”.

Στὴ μεταστροφικὴ περίπτωση τοῦ Ἐννοδίου ἡ ὁδὸν συνδέεται μὲ τὴν ἀσθένεια, ποῦ ὅμως καταλήγει νὰ εἶναι “*medicabilis morbus*” (κίαματικὴ νόσος). Ὅπως καὶ ὁ Πατρίκιος, ὁ Ἐννόδιος ἔμεινε ὀρφανὸς σὲ ἡλικία δεκαεξί ἐτῶν, ἀλλὰ μὲ τὴ βοήθεια τοῦ θεοῦ ἡ ζωὴ του ἐξελίχτηκε πολὺ καλά, ἀπέκτησε ὅλα τὰ ἀγαθὰ, ὅμως λησμόνησε τὸν ὑπαίτιο (“*auctor*”) τῶν ἀγαθῶν⁷³. Μέσα στὸ κλίμα τῆς ἀπομάκρυνσης ἀπὸ τὸν θεὸ κινοῦνταν καὶ οἱ λαμπρές του ἐπιδόσεις στὴν κοσμικὴ ποίηση⁷⁴. Καὶ τότε ἤρθε ἡ ὥρα τοῦ θεοῦ, ὁ ὁποῖος χρησιμοποίησε «τὶς ὑπηρεσίες τῆς κίαματικῆς νόσου»⁷⁵: πόννοι, πυρετός, ἰατροί, σωματικὴ ἐξάντληση, ποῦ ἐπαναφέρουν τὸν ἄνθρωπο στὸν θεό⁷⁶. Ὁ μακρὰν τοῦ θεοῦ Ἐννόδιος ἄκουσε τότε τὴ συγκλονιστικὴ ἐρώτηση ποῦ εἶχε ἀπευθίνει ὁ θεὸς στὸν πεσόντα Ἀδάμ: “*Adam, ubi es?*” («Ἀδάμ, ποῦ εἶ;»)⁷⁷. Ἔτσι ἐπανῆλθε στὸν ἑαυτό του καὶ ἀκολούθησε τὴ νέα πορεία ποῦ τοῦ ὑπέδειξε ὁ θεός⁷⁸. Στὴ «λογοκεντρικὴ» αὐτὴ μεταστροφή ἡ οὐράνια φωνὴ ἔχει ἐπιστρατεύσει τὴ διάσημη παλαιοδιαθηκικὴ ἐρώτηση, μεταβάλλοντάς τὴν βέβαια σὲ ἐρώτημα αὐτογνωσίας. Ἡ ὁδυνηρὴ πορεία τοῦ Ἐννοδίου ὁδήγησε σὲ αὐτογνωσία καὶ πλήρη ἀναστροφή⁷⁹.

Τὸν κολοφῶνα τῆς μεταστροφικῆς χριστιανικῆς λογοτεχνίας ἀποτελεῖ ἡ περιγραφή τῆς μεταστροφῆς τοῦ ἱεροῦ Αὐγουστίνου⁸⁰. Ἐπειδὴ καὶ σ’ αὐτὴν ἀπουσιάζει τὸ ὀπτασιακὸ στοιχεῖο, πρόκειται σαφῶς γιὰ «λογοκεντρικὴ» περίπτωση. Ἡ μεταστροφή τοῦ Αὐγουστίνου συντελεῖται, μὲ βάση τὰ κείμενά του, σὲ δύο φάσεις: ἡ πρώτη εἶναι προπαρασκευαστικὴ τῆς δεύτερης καὶ θὰ

⁷³ *Eucharisticum*, σ. 399, στ. 2-24, ἔκδ. G. Hartel (CSEL 6, Βιέννη 1882).

⁷⁴ *Eucharisticum*, ὅ.π., σ. 394, 24-395, 47.

⁷⁵ Ὅ.π., σ. 395, 19.

⁷⁶ Ὅ.π., σ. 394, 2-23· 395, 19-396, 23.

⁷⁷ Ὅ.π., σ. 399, 24-400, 1, πρβλ. Γεν. 3, 9.

⁷⁸ Ὅ.π., σ. 400, 4-6.

⁷⁹ Κοινὰ χαρακτηριστικὰ μὲ τὴ μεταστροφικὴ περίπτωση τοῦ Ἐννοδίου ἐμφανίζει ἡ ἐπίσης αὐτοβιογραφικὴ (ποιητικὴ) ἀφήγηση τοῦ Ναζιανζηνοῦ γιὰ τὴ μεταστροφή του ἀπὸ τὸν «ἔρωτα τῶν λόγων» στὸ φόβο τοῦ θεοῦ (*Εἰς τὸν ἑαυτοῦ βίον* 111-223 = *Carmina de se ipso* PG 37, 977): ταξιδεύοντας μὲ καράβι ἀπὸ τὴν Ἀλεξάνδρεια, κοντὰ στὴν Κύπρο, μιὰ φοβερὴ θαλασσοπαραχὴ λίγο ἔλειψε νὰ ὁδηγήσει στὸ θυδὸ μαζὶ μὲ ὅλους καὶ τὸν Ναζιανζηνό. Ἡ γοερὴ κραυγὴ του «*Σὸς εἶμι*», «*Σοὶ ζήσομαι*» εἰσακούστηκε ἀπὸ τὸν θεό: «*διπλὴν λαβὼν ἐκ θεοῦ σωτηρίαν*» ἀφοσιώθηκε στὸ δρόμο τῆς εὐσεβείας. Τὸ «λογοκεντρικὸ» τμῆμα αὐτῆς τῆς μεταστροφῆς συνδέεται ὄχι μὲ τὸν μεταστρέφοντα ἀλλὰ μὲ τὸν μεταστρεφόμενον. Ἐνδιαφέρον στὶς περιπτώσεις τοῦ Ἐννοδίου καὶ τοῦ Ναζιανζηνοῦ παρουσιάζει ἐπιπλέον καὶ ἡ «ἐνοχοποίηση» τῆς ἐνασχόλησης μὲ τὴ θύραθεν λογοτεχνία.

⁸⁰ Στὴν πλουσιότατη βιβλιογραφία γιὰ τὸ ἔργο τοῦ Αὐγουστίνου *Confessiones* –στὸ ὁποῖο περιγράφεται ἡ μεταστροφή του– ξεχωρίζουν οἱ δύο ἐκτενεῖς μελέτες τοῦ P. Courcelle: *Les Confessiones de saint Augustine dans la tradition littéraire: antécédents et postérité*, Παρίσι 1963 καὶ *Recherches sur les Confessions de Saint Augustin*, Παρίσι 1968.

μπορούσαμε, όπως εύστοχα παρατηρεί κάποιος μελετητής⁸¹, να συγκρίνουμε τη σχέση των δύο μεταστροφών με τη σχέση της Παλαιάς προς την Καινή Διαθήκη. Μια ρεαλιστική παραλληλία θα ήταν επίσης η προετοιμασία του κόσμου για την ύποδοχή της εν Χριστώ σωτηρίας δια της θύραθεν παιδείας, δεδομένου ότι και η «πρώτη» μεταστροφή του Αύγουστίνου συντελείται μέσω ενός θύραθεν κειμένου: του περίφημου στην Αρχαιότητα –και χαμένου σήμερα– φιλοσοφικού διαλόγου του Κικέρωνα *Hortensius*⁸². Επειδή ο μεταστροφών λόγος στην πρώτη μεταστροφική φάση είναι ένα γραπτό κείμενο, η περίπτωση αυτή ανακαλεί τις μεταστροφές που συντελέστηκαν μέσω του α-γιογραφικού λόγου (Ιλάριος, Αντώνιος, Ενωόδιος⁸³). Επιπλέον πρέπει να παρατηρήσουμε ότι τόσο η «πρώτη» όσο και η «δεύτερη» φάση της μεταστροφής του Αύγουστίνου εντάσσονται –με βάση τη διεξοδικότατη περιγραφή στην εξομολογητική αυτοβιογραφία του αφρικανού ιεράρχη– στο κλίμα μιας έντονης και επώδυνης σωματικοπνευματικής περιπλάνησης και ανάζητησης. Η «πρώτη» μεταστροφή του Αύγουστίνου συντελείται στη νεανική ηλικία του, όταν «νέος και εύαλπος, μελετούσε έγχειρίδια ρητορικής τέχνης»⁸⁴. Ο Αύγουστίνος όμολογεί ότι η ανάγνωση του *Hortensius* ήταν γι' αυτόν μία «στροφή»: «έδωσε άλλη κατεύθυνση στην καρδιά και τις προσευχές μου και με έφερε πιο κοντά σου, Κύριε, γιατί με έκανε να δώσω άλλη προτεραιότητα σ' αυτά που εύχόμουν και επιθυμούσα (...). Μια φωτιά δυνατή άναψε μέσα μου και ένα μόνο τώρα λαχταρούσα, την αδάνατη σοφία. Είχα αρχίσει να ετοιμάζομαι για το δρόμο της επιστροφής σε σένα, Κύριε»⁸⁵. Ο Αύγουστίνος μας πληροφορεί μάλιστα για τις συνθήκες: ήταν δεκαεννέα ετών, ο πατέρας του είχε πεθάνει πριν από δύο χρόνια και η μελέτη του *Hortensius* γινόταν στο πλαίσιο γλωσσικής άσκησης, για την οποία η μη-

⁸¹ G. G. Harpham, "Conversion and the Language of Autobiography" στο: James Olney (έπιμ.), *Studies in Autobiography*, Oxford University Press, Νέα Υόρκη 1988, σ. 42.

⁸² Για τη «φιλοσοφική» αυτή μεταστροφή του Αύγουστίνου βλ. Courcelle, *Recherches*, σσ. 49-60. Για το φιλοσοφικό έργο του Κικέρωνα *Hortensius*, βλ. M. von Albrecht, *Ιστορία της ρωμαϊκής λογοτεχνίας*, Θεσσαλονίκη ⁴2002, τ. 1, σ. 603, και M. Erler, «Ρωμαϊκή φιλοσοφία», στο Fr. Graf (έπιμ.), *Εισαγωγή στην Αρχαιογνωσία*, τ. 2 (μετάφρ.-έπιμ. Δ. Ζ. Νικίτας), Ρώμη, Αθήνα 2003, σ. 618.

⁸³ Τα μεταστροφικά κείμενα του Αύγουστίνου και του Ενωόδιου αντιβάλλει ο Courcelle, *Les Confessions*, σσ. 214-217.

⁸⁴ *Confessiones* III 4,7 (ή μετάφραση των χωρίων που παραθέτουμε προέρχεται από την Φ. Αμπατζοπούλου, *Άγίου Αύγουστίνου Εξομολογήσεις*, τ. 1 και 2, Αθήνα 1997), μετάφρ. Φ. Αμπατζοπούλου τ. 1, σ. 173.

⁸⁵ *Confessiones* III 4,7, Αμπατζοπούλου τ. 1, σ. 173.

τέρα του κατέβαλλε δίδακτρα⁸⁶. Τὸ στοιχεῖο τοῦ *Hortensius* ποὺ προκάλεσε αὐτὴν τὴν πρώτη «στροφή» στὴν ψυχὴ τοῦ Αὐγουστίνου προσδιορίζεται ἀπὸ τὸν ἴδιο στὴ συνέχεια ἀκριβέστερα: «Ὁ Κικέρων μὲ προέτρπε νὰ ἀγαπήσω, νὰ γυρέψω καὶ νὰ ἀποκτήσω, νὰ βρῶ καὶ νὰ ἀγκαλιάσω σφιχτὰ τὴν ἴδια τὴ σοφία»⁸⁷. Ἡ φωτιὰ ποὺ ἀναψε ὁ *Hortensius* στὴν ψυχὴ τοῦ Αὐγουστίνου ἀνακαλεῖ χωρὶς ἄλλο τὸ φῶς τῆς παύλειας μεταστροφῆς. Ὡστόσο, ὅπως τονίζει ὁ Αὐγουστίνος, «κάτι ἔλειπε, κι αὐτὸ λιγότευε τὴ δύναμη τῆς φλόγας: ἀπὸ ὅλα αὐτὰ ἔλειπε τὸ ὄνομα τοῦ Χριστοῦ». «Ὅποιοδῆποτε βιβλίον», συνεχίζει ἀφοριστικὰ ὁ Αὐγουστίνος, «χωρὶς αὐτὸ τὸ ὄνομα (...) δὲν μπορούσε νὰ μὲ κατακτήσει ὀλόκληρον»⁸⁸. Ὁ *Hortensius* ὁδήγησε τὸν Αὐγουστίνον στὶς Ἁγίες Γραφές, ποὺ ὡστόσο τοῦ φάνηκε ὅτι δὲν μπορούν νὰ συγκριθοῦν μὲ τὸ μεγαλεῖο τοῦ Κικέρωνα⁸⁹.

Μέχρι τὴ «δεύτερη» καὶ ἀποφασιστικὴ μεταστροφικὴ φάση, ὁ Αὐγουστίνος χρειάστηκε νὰ διανύσει μιὰ μεγάλη πορεία. Πέρασε στοὺς Μανιχαίους, ἀσχολήθηκε μὲ τὴν ἀστρολογία καὶ τὸν ἀριστοτελισμὸ, μετακινήθηκε στὴν Καρχηδόνα, στὴ Ρώμη, στὸ Μιλάνο, συζεῖ μὲ κάποια γυναίκα καὶ ἀποκτᾶ μαζί της ἓναν γιό, ἀσχολεῖται μὲ τὸν Νεοπλατωνισμὸ: ἀπὸ τὸ 373 («πρῶτη» μεταστροφή) περνοῦν περίπου δώδεκα χρόνια περιπλάνησης⁹⁰. Στὸ ὄγδοο βιβλίον τῶν *Ἐξομολογήσεων*, πρὶν ἀπὸ τὴ συγκλονιστικὴ μεταστροφή τοῦ Αὐγουστίνου, προπορεύονται καὶ οἰονεὶ τὴν προκαλοῦν δύο (ἐγκιβωτισμένες σὲ ἀφήγησεις τρίτων) παλαιότερες μεταστροφές καὶ ἔπονται (προκαλούμενες ἀπὸ τὴ μεταστροφή τοῦ Αὐγουστίνου) δύο μεταγενέστερες. Ἀπὸ τίς προπορευόμενες μεταστροφές, ἡ πρώτη παρουσιάζεται ὡς ἀφήγηση τοῦ πνευματικοῦ πατέρα τοῦ Ἀμβροσίου, Συμπλικιανοῦ⁹¹, καὶ ἀφορᾷ τὸν διάσημο αὐτὰ τὰ χρόνια φιλόσοφο Μάριο Βικτωρίνο⁹²: ὁ Βικτωρίνος μετὰ ἀπὸ μελέτη τῆς Ἁγίας Γραφῆς τελικὰ ὁμολογεῖ δημόσια τὴν πίστη του στὸ Χριστὸ καὶ καθίσταται «σκευὸς εὐχρηστον τῷ Δεσπότη». Πρόκειται γιὰ μιὰ λογοκεντρικὴ μεταστροφή, τὴν ὁποία ὁ Αὐγουστίνος παραλληλίζει ἄμεσα μὲ

⁸⁶ *Confessiones* III 4,7, Ἀμπατζοπούλου τ. 1, σ. 173 ἐξ. Ἡ πρώτη συνεπῶς μεταστροφή συντελεῖται σὲ κλίμα ὀφάνιας - στὸ νοῦ μας ἔρχεται ἡ περίπτωση τοῦ Ἀντωνίου καὶ τοῦ Πατρικίου.

⁸⁷ *Confessiones* III 4,8, Ἀμπατζοπούλου τ. 1, σ. 174. Ὁ *Hortensius* ἦταν, ὡς γνωστόν, ἓνας «προτρεπτικός» γιὰ τὴ μελέτη τῆς φιλοσοφίας, βλ. M. von Albrecht, ὁ.π., τ. 1, σ. 603.

⁸⁸ *Confessiones* III 4,8, Ἀμπατζοπούλου τ. 1, σ. 175.

⁸⁹ *Confessiones* III 4,8, Ἀμπατζοπούλου τ. 1, σ. 175.

⁹⁰ *Confessiones* VIII 7,17, Ἀμπατζοπούλου τ. 2, σ. 30.

⁹¹ *Confessiones* III 2,3, Ἀμπατζοπούλου τ. 2, σ. 14.

⁹² Ἀφήγηση Συμπλικιανοῦ: *Confessiones* VIII 2,4 - 4,9.

τήν παύλεια μεταστροφή⁹³. Η δεύτερη από τις προπορευόμενες μεταστροφές αποτελεί αφήγηση ενός συμπατριώτη του Αύγουστίνου και αξιωματούχου, του Ποντικιανού⁹⁴. Ο Ποντικιανός αφορμάται από το γεγονός ότι ο Αύγουστίνος είχε δίπλα του τις *Επιστολές* του Παύλου. Αφηγείται αρχικά τη μεταστροφή του Άντωνίου και στη συνέχεια την από κοινού μεταστροφή δύο φίλων, αξιωματούχων, οι οποίοι διαβάζουν τὸν *Βίο* του Άντωνίου⁹⁵ και συγκλονίζονται από το παράδειγμα εκείνου. Τελικά πρό τῆς μεταστροφῆς του Αύγουστίνου ανακαλείται ἡ ὀπτασιακὴ παύλεια μεταστροφή και παρελεύθουν οι λογοκεντρικές μεταστροφές του Βικτωρίνου (ἔναυσμα ἡ Ἁγία Γραφή γενικῶς), του Άντωνίου (ἔναυσμα συγκεκριμένο ἁγιογραφικὸ χωρίο) και τῶν δύο ἀνωνύμων ἀξιωματούχων (ἔναυσμα τὸ ἁγιολογικὸ κείμενο *Βίος* Άντωνίου): τέσσερις μεταστροφικές περιπτώσεις με διαφορετικὸ καθεμιὰ χαρακτηριστῆρα ὁ Αύγουστίνος ὁμολογεῖ ὅτι τόσο ἡ ἀφήγηση του Συμπλικιανού ὅσο και ἐκείνη του Ποντικιανού συνέβαλαν στη δική του μεταστροφή⁹⁶. Η -ἐκτενῶς περιγραφόμενη⁹⁷- προσωπική του μεταστροφή θὰ συντελεσθεῖ σὲ κλίμα ψυχοσωματικῶν ἀγῶνα και ἀγωνίας και με ἐναύσματα δύο διαφορετικῶν λογοκεντρικῶν ἀφετηριῶν: μιὰ ἀπροσδόκητη φωνὴ (“*Tolle, lege*”: «πάρε, διάβασε»)⁹⁸ και τὴν προσφυγὴ (κατὰ συνειδητὴ ἀπομίμηση του προτύπου του Άντωνίου) στὸν ἁγιογραφικὸ λόγο ὡς πράξη ὑπακοῆς στὴν προσταγή τῆς φωνῆς. Μέσα ἀπὸ τὴν Ἁγία Γραφή θὰ ἐπικοινωνήσει με τὸν Αύγουστίνου ὁ πρῶτος μεταστραφείς, ὁ Παῦλος, πὺ με τὴν παρότρυνσή του «*Μὴ κώμοις και μέδαις, μὴ κοίταις και ἀσελγείαις, μὴ ἔριδι και ζήλω· ἀλλ’ ἐνδύσα-*

⁹³ *Confessiones* VIII 4,9, Ἀμπατζοπούλου τ. 2, σ. 21.

⁹⁴ *Confessiones* VIII 6,14, Ἀμπατζοπούλου τ. 2, σ. 26. Ἡ ἀφήγηση του Ποντικιανού ἀποτελεῖ γιὰ τὸν Αύγουστίνου ἓνα «κάτοπτρο» (mirror) μέσα στὸ ὁποῖο βλέπει τὸν ἑαυτό του, βλ. R. Folkenflik, “The Self as Other”, στὸ R. Folkenflik (ἐπιμ.), *The Culture of Autobiography. Constructions of Self-Representation*, Stanford, Καλιφόρνια 1993, σ. 216· ἄλλωστε γενικῶς ἡ αὐτοβιογραφία ἔχει ἐπιτυχῶς χαρακτηριθεῖ ὡς “the mirror in which the individual reflects his own image”, βλ. G. Gusdorf, “Conditions and Limits of Autobiography”, στὸ: J. Olney (ἐπιμ.), *Autobiography, Essays Theoretical and Critical*, Πρίνστον 1980, σ. 33.

⁹⁵ Πρόκειται προφανῶς γιὰ τὸν *Βίο* του Άντωνίου πὺ ἔγραψε ὁ Μ. Ἀθανάσιος, ἔργο τὸ ὁποῖο κυκλοφοροῦσε και σὲ λατινικὴ μετάφραση, βλ. Ἀμπατζοπούλου 2,290 (51) και W. Berschin *Ἑλληνικὰ Γράμματα και Λατινικὸς Μεσαίωνας*, Θεσσαλονίκη 1998, σ. 88.

⁹⁶ *Confessiones* VIII 5,10 (Ἀμπατζοπούλου 2, 22) και 7,16 (Ἀμπατζοπούλου 2, 29 ἐξ.).

⁹⁷ *Confessiones* VIII 8,19 - 12,30.

⁹⁸ Ο Courcelle, *Les Confessions*, σ. 155 ἐξ. και *Recherches*, σ. 188 ἐξ. ἐρμηνεύει τὴ φράση αὐτὴ -με τρόπο πειστικῶτα και παραδειγματικὰ τεκμηριωμένο- ὡς λογοτεχνικὴ ἐπινόηση, ἐπισημαίνοντας ὅμως πὺς αὐτὸ δὲν μειώνει τὴ σημασία του γεγονότος τῆς μεταστροφῆς (ἡ ἐρμηνεία του ὡστόσο αὐτὴ ἀμφισβητήθηκε ἔντονα και ἀπὸ πολλούς).

σθε τὸν Κύριον Ἰησοῦν Χριστὸν καὶ τῆς σαρκὸς πρόνοιαν μὴ ποιείσθε εἰς ἐπιθυμίας»⁹⁹ δὲ ἐπιτελέσει τὴν αὐγουστίνεια μεταστροφή.

Ὁ Αὐγουστίνος τονίζει ὅτι μὲ τὴν ἀνάγνωσθ τοῦ παύλειου χωρίου «πλημμύρισε τὴν καρδιά του ἕνα φῶς βεβαιότητος καὶ μονομιᾶς ὅλα τὰ σκοτάδια τῆς ἀμφιβολίας διαλύθησαν»¹⁰⁰: ἦταν τὸ φῶς τῆς Δαμασκῶ πού διοχετεύθηκε μέσα ἀπὸ τὸ λόγο τοῦ ἴδιου τοῦ Ἀποστόλου τῶν Ἑθνῶν. Ἡ ἴδια ἡ μεταστροφή τοῦ Αὐγουστίνου διαθέτει τὰ παύλεια χαρακτηριστικά τῆς πορείας, τῆς οὐράνιας φωνῆς –πού κατὰ δύο τρόπους (μὴ συμβατικά καὶ μέσω παύλειου χωρίου) δὲ δώσει ἐντολὲς περὶ τοῦ ἄμεσα καὶ μακροπρόθεσμα πρακτέου– καὶ τῆς ἐσωτερικῆς ἔλλαμψης. Ἡ περιπλάνηση τοῦ Αὐγουστίνου λαμβάνει πλέον τέλος: μεταστραφείς δὲ ἐκφράσει τὴν εὐγνωμοσύνη του πρὸς τὸν θεὸ μέσα ἀπὸ τὶς Ἐξομολογήσεις του καὶ δὲ ἀφοσιωθεί στὸ ἔργο τῆς σωτηρίας τῶν συνανθρώπων του ἐνδύμενος τὸ ἐπισκοπικὸ ἀξίωμα.

Ἡ μεταστροφή τοῦ Αὐγουστίνου ἀκολουθεῖται στὶς Ἐξομολογήσεις ἀπὸ δύο ἄλλες μεταστροφές: τῶν δύο φίλων του, τοῦ Ἀλυπίου καὶ τοῦ Νεβριδίου¹⁰¹. Ἡ πρώτη ἀπὸ αὐτὲς περιγράφεται ὡς λογοκεντρικὴ μὲ ἀγιογραφικὴ ἀφητηρία: διαβάξει καὶ αὐτὸς ἕνα χωρίο τοῦ Παύλου (τὴ συνέχεια τοῦ χωρίου πού εἶχε διαβάσει ὁ φίλος του Αὐγουστίνος) καὶ ἀκολουθεῖ τὴν παύλεια προτροπὴ «Τὸν δὲ ἀσθενοῦντα τῇ πίστει προσλαμβάνεσθε»¹⁰².

Ἡ μεταστροφικὴ λοιπὸν περιγραφή τοῦ Αὐγουστίνου ἀποτελεῖ κορυφαία ἐκπροσώπηση τῆς λογοτεχνίας τῆς μεταστροφῆς. Συνενώνει ὅλα τὰ στοιχεῖα πού διαπιστώσαμε ὅτι ἐμφάνισαν τὰ ἐπιμέρους μεταστροφικὰ κείμενα ἀπὸ τὸ πρῶτο, τὴν περιγραφή τῶν Πράξεων, μέχρι καὶ τὰ ὀψιμότερα δείγματα (Ἐννόδιος καὶ Πατρίκιος). Κυρίως ὁμοῦς πρόκειται γιὰ μιὰ μεταστροφή πού περιγράφεται ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν μεταστραφέντα ὡς πυρήνας πλήθους συνοδευτικῶν μεταστροφῶν, οἱ ὁποῖες λειτουργοῦν ὡς αἷτια καὶ ὡς ἀποτελέσματα τῆς αὐγουστίνειας μεταστροφῆς καὶ δημιουργοῦν ἕναν μεταστροφικὸ «σρωεῖτη».

Ἀπὸ τὰ παραπάνω προκύπτει ὅτι ἡ περιγραφή τῆς μεταστροφῆς τοῦ Παύλου ἀπὸ τὸν συγγραφέα τῶν Πράξεων ἐπιστέφει μιὰ προϋπάρχουσα παράδοση καὶ γίνεται πρόδρομος νέας γραμματειακῆς παραγωγῆς στὸ χῶρο πλέον τῆς χριστιανικῆς συγγραφῆς. Ὡστόσο, ἀξίζει νὰ ἐπισημάνουμε ὅτι στὸ κείμενο τῶν Πράξεων ἀπουσιάζουν στοιχεῖα μιᾶς ἐξελικτικῆς πορείας ἀναζήτησης εἴτε φιλοσοφικῆς εἴτε θρησκευτικῆς, ἡ ὁποία εἶδισται νὰ προηγεῖται τῆς μεταστροφῆς. Ἡ θεία χάρις στὴν περίπτωση τοῦ Παύλου εἰσβάλλει στὴν

⁹⁹ Ρωμ. 13,13-14.

¹⁰⁰ Confessiones VIII 12,29, Ἀμπατζοπούλου 2,43.

¹⁰¹ Confessiones VIII 12,30, (Ἀμπατζοπούλου 2,43) καὶ IX 3,6 (Ἀμπατζοπούλου 2,50).

¹⁰² Ρωμ. 14,1.

ἄτεγκτη ψυχὴ ἐνὸς διώκτη¹⁰³ καὶ ὄχι σὲ μιὰ περιπλανώμενη καὶ ἀγωνιούσα ψυχὴ –ὅπως στὴν περίπτωση τοῦ Αὐγουστίνου– καὶ ἡ μεταστροφή ἐπέρχεται ἀπότομα καὶ αἰφνίδια. Τὸ πέρασμα ἀπὸ τὸ ἓνα ἄκρο στὸ ἄλλο γίνεται ἀστραπιαῖα, γεγονός πού προσδίδει μιὰν ἀνεπανάληπτη δυναμικὴ στὴν περιγραφή. Εἶναι ἡ φωνὴ τοῦ Χριστοῦ, εἶναι ὁ ἴδιος ὁ Χριστὸς πού ἐμφανίζεται στὴν πορεία πρὸς τὴ Δαμασκὸ· «ὁ Παῦλος μεταστράφηκε στὸν Χριστὸ μᾶλλον παρὰ στὸν χριστιανισμό»¹⁰⁴. Καὶ στὸ σημεῖο αὐτὸ ἐγκτεται ἡ ὑπέρβαση, ἡ ἀποκάλυψη.

Μὲ βάση τὰ παραπάνω μπορούμε, καταληκτικὰ, νὰ κάνουμε δύο παρατηρήσεις-ἐπισημάνσεις. α. Ἡ γραμματειακὴ εἰκόνα τῆς μεταστροφῆς τοῦ Παύλου φαίνεται νὰ στηρίζεται τὴ θεολογικὴ ἄποψη τῶν ἐρευνητῶν ἐκείνων πού τάσονται ὑπὲρ τῆς θέσης ὅτι ἡ μεταστροφή ὑπῆρξε ἓνα αἰφνίδιο γεγονός, ἓνα «ρήγμα»¹⁰⁵ στὴ ζωὴ τοῦ Παύλου¹⁰⁶. β. Ἡ περιγραφή τῆς μεταστροφῆς τοῦ Παύλου διεκδικεῖ μιὰ ιδιαίτερη θέση στὴ γραμματεία τῆς χριστιανικῆς μεταστροφῆς. Χωρὶς νὰ ἀρνούμαστε τὴν ἐπιρροή τῶν διαφόρων λογοτεχνικῶν εἰδῶν στὰ κείμενα τοῦ Ἀποστόλου τῶν Ἐθνῶν –μιὰ ἐπιρροή πού κατὰ καιροὺς ἔχει ὑπερτονιστεῖ–, θεωροῦμε ιδιαίτερα ἐπιτυχή τὴν πνευματώδη γενικὴ διαπίστωση ἐνὸς σύγχρονου γραμματολόγου ὅτι τὰ κείμενα τοῦ Παύλου (στὴν περίπτωσή μας μέσω τοῦ συντάκτη τῶν *Πράξεων*) ἀποτελοῦν «παραδείγματα

¹⁰³ Ο U. Wilckens, ὁ.π., σ. 273, χαρακτηρίζει τὴ μεταστροφή τοῦ Παύλου «ἱστορικὸ αἰνιγμα», πού θρῖσκει τὴ λύση του, σύμφωνα μὲ τὸν παραπάνω μελετητὴ (σ. 277), στὸ «μυστήριο τῆς σωτηριώδους στροφῆς (τοῦ Παύλου) ἀπὸ τὸν (ιουδαϊκὸ) Νόμο στὸ Χριστό». Σύμφωνα μὲ νεότερες ἀπόψεις ἡ μεταστροφή τοῦ Παύλου ἐγκτεται στὴ μετάβασή του «ἀπὸ τὸ Φαρισαϊκὸ Ἰουδαϊσμὸ στὴ σύλληψη ἐνὸς Ἰσραὴλ περισσότερο ἀνοιχτοῦ πρὸς τοὺς ἐθνικοὺς». Ὁ Παῦλος δὲν θεωροῦσε τὸν ἑαυτὸ του ὡς ἀποστάτη, ἀλλὰ ὡς ἀπόστολο». βλ. Π. Βασιλειάδης, *Παῦλος. Τομὲς στὴ θεολογία του*, τ. Α' (Βιβλικὴ Βιβλιοθῆκη 31), Θεσσαλονίκη 2004, σ. 24 καὶ σημ. 28.

¹⁰⁴ "Paul was converted to Christ rather than to Christianity": G. H. Wood, "The Conversion of St. Paul. Its Nature, Antecedents and Consequences", *NTS* 1 (1954-55) σ. 279. Γιὰ τὶς ἀπόψεις πού ἔχουν διατυπωθεῖ σχετικὰ μὲ τὸ «ἀπὸ τί καὶ πρὸς τί» μεταστράφηκε ὁ Παῦλος βλ. Σ. Ἀγουρίδης, «Ἡ ἐπιστροφή τοῦ Ἀποστόλου Παύλου», *Γρηγόριος Παλαμάς* 51 (1968), σσ. 290-293 καὶ Οἰκονόμου, ὁ.π., σ. 178 ἐξ., ὅπου καὶ βασικὴ βιβλιογραφία.

¹⁰⁵ βλ. Γ. Καλογήρου, «Περὶ τὴν Δαμασκήν μεταστροφήν τοῦ Ἀποστόλου Παύλου», *Γρηγόριος Παλαμάς* 49 (1966) σ. 144. Πρὸβλ. ἐπίσης Οἰκονόμου, ὁ.π., σ. 154 ἐξ.

¹⁰⁶ Ἡ ιδιαιτερότητα καὶ μοναδικότητα τῆς περίπτωσης τοῦ Παύλου σηματοδοτεῖται καλύτερα, ἂν, ἀντὶ τοῦ ὅρου «μεταστροφή» πού ἐπικρατεῖ στὴ διεθνή βιβλιογραφία, ἐπιλέξουμε τὸν ἑλληνικὸ ὅρο «κλήση», ὁ ὁποῖος φαίνεται νὰ ἀποδίδει ἐπιτυχέστερα αὐτὴ τὴν ἀπευθεῖας ἀποκάλυψη τοῦ Χριστοῦ, ἀλλὰ καὶ τὴν ταυτόχρονη ἀνάθεση τοῦ ἀποστολικοῦ ἔργου. Θεολογικὴ προσέγγιση τῆς «κλήσης» τοῦ Παύλου, μὲ τεκμηριωμένη ἀναφορά στὴν ἀναλογία τῆς κλήσης αὐτῆς μὲ τὴν κλήση τῶν προφητῶν, βλ. Β. Στογιάννος, *Πέτρος παρὰ Παύλω*, Θεσσαλονίκη 1968, σ. 81 μὲ σημ. 29.

μεταστροφῆς στήν ὁποία ὁ Παῦλος ἐξαναγκάζει τῆς ἀρχαῖες ἀξίες, ὄχι μόνο τῆς θρησκευτικῆς καί ἠθικῆς, ἀλλά ἀκόμη καί τῆς λογοτεχνικῆς»¹⁰⁷.

¹⁰⁷ S. Said, M. Trédé, A. le Boulluec, *Ἱστορία τῆς Ἑλληνικῆς Λογοτεχνίας* (ἐπιστ. ἐπιμ. Γ. Ξανθάκη-Καραμάνου), Ἀθήνα 2004, σ. 375.

LITERATURE OF CHRISTIAN CONVERSION From Apostel Paul to St. Augustine

Summary

The description of the philosophical or religious conversions comprises a specific literary sub-genre, which is represented in texts of authors belonging in not only the pre-christian but also the christian time. The first christian text of conversion is regarded to be the description of Paulus' conversion, as it is encountered in the *Acts* (9,1-22; 21,40-22,20; 26,1-29).

Studying many latter christian texts one cannot but see and accept the great influence the text of Paulus' conversion has made in them and in particular in autobiographical texts. In such texts two different categories can be distinguished: the first one is dominated by the element of vision («ὄπτασία») and includes descriptions of conversions by pseudo-Clemens, Gregorios Nazianzenus and Gregorios Nyssenus. In the second category, in which written or oral "word" («λόγος») prevails, belong texts by Cyprianus, Commodianus, Hilarius of Poitiers, Patricius and Ennodius, as well as the biography of Antonios by Athanasios.

The climax of such writing is encountered in Augustinus' *Confessiones*. Augustinus is a man who has experienced for oneself not one but two conversions: one concerning philosophy and one towards Christianity. It is in his autobiographical work that one may find oneself facing descriptions of a series of conversions which create a chain, as one conversion seems to evoke another.

Through a comparative, thorough study of all the mentioned above literary cases it can be understood how the description of Paulus' conversion with its two main elements (vision and word) became a focus and the model for prominent narrations of christian conversions in the East and the West. The singularity of Paulus' conversion, nevertheless, consists in the fact that it is not described as a result of a long course of spiritual quest, similar to other cases, but rather as an unexpected happening, which gives the text a unique dynamic.